

Modeli revitalizacije hrvatskih povijesnih lječilišta - europski primjeri dobre prakse i razvojne perspektive

Brodar, Mihaela

Master's thesis / Diplomski rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:137:093404>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-20**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Fakultet ekonomije i turizma „Dr. Mijo Mirković“

MIHAELA BRODAR

**MODELI REVITALIZACIJE HRVATSKIH POVIJESNIH LJEČILIŠTA –
EUROPSKI PRIMJERI DOBRE PRAKSE I RAZVOJNE PERSPEKTIVE**

Diplomski rad

Pula, rujan 2022.

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Fakultet ekonomije i turizma „Dr. Mijo Mirković“

MIHAELA BRODAR

**MODELI REVITALIZACIJE HRVATSKIH POVIJESNIH LJEČILIŠTA –
EUROPSKI PRIMJERI DOBRE PRAKSE I RAZVOJNE PERSPEKTIVE**

Diplomski rad

JMBAG: 0303075086, redoviti student

Studijski smjer: Kultura i turizam

Predmet: Upravljanje kulturnom baštinom

Mentor: doc. dr. sc. Nataša Urošević

Pula, rujan 2022.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisana Mihaela Brodar, kandidatkinja za prvostupnicu Kulture i turizma, izjavljujem da je ovaj Diplomski rad rezultat isključivo mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju bilješke i bibliografija. Izjavljujem da ni jedan dio Diplomskoga rada nije napisan na nedopušten način, odnosno da nije prepisan iz necitiranoga rada, te ne krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za neki drugi rad na bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Studentica

U Puli, 29. rujna 2022.

IZJAVA

o korištenju autorskoga djela

Ja, Mihaela Brodar, dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, nositelju prava korištenja, da moj diplomski rad pod nazivom „Modeli revitalizacije hrvatskih povijesnih lječilišta – europski primjeri dobre prakse i razvojne perspektive“ upotrijebi da tako navedeno autorsko djelo objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te preslika u javnu internetsku bazu završnih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljanje na raspolaganje javnosti), sve u skladu sa Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnoga pristupa znanstvenim informacijama.

Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

Potpis

U Puli, 29. rujna 2022.

Sadržaj

UVOD	1
1. ZDRAVSTVENI TURIZAM I POVIJESNA LJEČILIŠTA	2
1.1. Počeci razvoja i obilježja lječilišta	4
1.2. Terminologija zdravstvenog turizma.....	6
1.3. Oblici zdravstvenog turizma	7
1.4. Prirodni ljekoviti činitelji zdravstvenog turizma	10
2. ZDRAVSTVENI TURIZAM U EUROPI	13
2.1. Povijesni razvoj zdravstvenog turizma u Europi.....	14
2.2. Europska udruga povijesnih termalnih gradova (E.H.T.T.A.)	16
2.3. The Great Spa Towns of Europe	19
2.4. HERA projekt The European Spa	20
3. EUROPSKI PRIMJERI DOBRE PRAKSE	23
3.1. Njemačka	23
3.2. Mađarska	25
3.3. Italija.....	26
3.4. Slovenija	27
4. ZDRAVSTVENI TURIZAM U HRVATSKOJ	29
4.1. Povijesni razvoj zdravstvenog turizma u Hrvatskoj	31
4.2. Resursna osnova za razvoj zdravstveno-turističke ponude	34
4.2.1. Termalno-mineralne ljekovite vode	35
4.2.2. Mineralne ljekovite vode.....	36
4.2.3. Ljekovita nafta.....	37
4.2.4. Planinski klimatski ljekoviti činitelji.....	37
4.3. Postojeća ponuda zdravstvenog turizma u Hrvatskoj.....	38
4.4. Trenutno stanje zdravstvenog turizma u Hrvatskoj	39

5. STUDIJA SLUČAJA – STUBIČKE I KRAPINSKE TOPLICE.....	41
5.1. Stubičke toplice	41
5.2. Analiza intervjuja dionika Stubičkih Toplica	44
5.3. Krapinske toplice.....	46
5.4. Analiza intervjuja dionika Krapinskih Toplica	49
5.5. SWOT analiza na temelju studije slučaja	51
ZAKLJUČAK.....	55
POPIS LITERATURE:.....	56
PRILOZI	60
SAŽETAK	67
SUMMARY	68

UVOD

Tema ovog diplomskog rada je Modeli revitalizacije hrvatskih povijesnih lječilišta – europski primjeri dobre prakse i razvojne perspektive. Svrha rada je kroz prikaz razvoja hrvatskih povijesnih lječilišta i usporedbu s europskim primjerima dobre prakse analizirati potencijale revitalizacije ključnih destinacija zdravstvenog turizma. Cilj rada je na temelju istraživanja domaće lječilišne tradicije i europskih primjera dobre prakse elaborirati razvojne perspektive i modele revitalizacije hrvatskih povijesnih lječilišta. Hipoteza rada glasi: „Hrvatske lječilišne destinacije, zahvaljujući kvaliteti prirodnih lječilišnih faktora i lječilišnoj tradiciji imaju iznimne preduvjete za razvoj i revitalizaciju lječilišta plasiranjem zdravstveno-turističkog proizvoda na međunarodno tržište.“ Metode korištene pri izradi diplomskog rada su: analiza teorije, metoda dedukcije, metoda intervjua i metoda sinteze, dok su podaci korišteni za potrebe pisanja rada prikupljeni iz primarnih i sekundarnih izvora. Podaci su preuzeti iz dostupne literature, odnosno knjiga, znanstvenih radova, strateških dokumenata, publikacija i internetskih stranica.

Diplomski rad sastoji se od šest glavnih poglavlja. U prvom poglavlju definiran je zdravstveni turizam i povijesna lječilišta te su elaborirani povijesni razvoj, terminologija, oblici zdravstvenog turizma i prirodni ljekoviti činitelji. Drugo poglavlje bavi se zdravstvenim turizmom u Europi, odnosno njegovim povijesnim razvojem te aktualnim programima i inicijativama, poput Europske udruge povijesnih termalnih gradova, Europske kulturne rute povijesnih termalnih gradove i uspješne transnacionalne nominacije termalnih lječilišta na UNESCO-vu listu - *The Great Spas of Europe*. U trećem poglavlju navedeni su europski primjeri dobre prakse sljedećih država: Njemačke, Mađarske, Italije i Slovenije. Prikazan je njihov povijesni razvoj, zdravstvena politika te najpoznatije toplice u svakoj od navedenih zemalja. Četvrto poglavlje posvećeno je zdravstvenom turizmu u Hrvatskoj, njegovom povijesnom razvoju, analizirana je resursna osnova te je dan pregled postojeće ponude i trenutnog stanja. Peto poglavlje donosi prikaz studije slučaja dvaju lokaliteta koji imaju potencijal razvoja lječilišnog turizma, a to su Stubičke Toplice i Krapinske Toplice. U šestom poglavlju, na temelju provedenog istraživanja, SWOT analizom prikazane su snage, slabosti, prilike i prijetnje obrađenih lječilišnih destinacija. U zaključku su sintetizirani rezultati istraživanja.

1. ZDRAVSTVENI TURIZAM I POVIJESNA LJEČILIŠTA

Turizam je vrlo važan ekonomski i društveni čimbenik koji predstavlja temelj društvenog i ekonomskog razvoja mnogih zajednica u svijetu. Kako bi se kreirala određena specifičnost ponude, na nju moraju utjecati različiti turistički potencijali pojedinih turističkih destinacija, odnosno na taj se način stvara mogućnost razvoja specifičnih, posebnih, selektivnih ili alternativnih oblika turizma.¹ Upravo radi posljedica negativnih učinaka masovnog turizma, javlja se potreba za pronalaženjem održivijeg modela upravljanja ovom važnom djelatnosti. Dakle, turistička se kretanja dijele na posebne oblike i vrste turizma. Kroz povijest se zdravstveni turizam definirao na razne načine. Za potrebe pisanja rada korištena je definicija Svjetske turističke organizacije (WTO) prema kojoj je zdravstveni turizam: „*složena gospodarska aktivnost u kojoj bitno mjesto zauzima stručno i kontrolirano korištenje prirodnih ljekovitih činitelja, postupaka fizikalne medicine i programiranih fizičkih aktivnosti u svrhu održavanja i unapređenja fizičkog, mentalnog i duhovnog zdravlja turista, te poboljšanja kvalitete njihovog života.*“²

Posebni oblici turizma definiraju se posebnim turističkim motivom koji privlači posjetitelje u točno određene destinacije, dok su vrste turizma određene raznim kriterijima, primjerice, prema trajanju boravka turista (boravišni, izletnički i vikend turizam). Posebni oblici turizma razvijaju subspecijalizacije u svom području po pojedinoj temi. Najviše se to događa radi zbog opasnosti od neodrživosti aktualnog modela, ali i radi sezonalnosti i sve veće masovnosti turizma. Turisti današnjice žele upoznati način života lokalne zajednice, da im se pristupa kao pojedincu te da postanu integrirani dio područja koje posjećuju. Vrlo je važno da je određena turistička destinacija sklona prilagodbama novim modelima razvoja tako da se njezini proizvodi i usluge reflektiraju u mnoštvo ponuda. Takva inovativna ponuda može primjerice biti vezana uz geografski položaj (obalni, ruralni, urbani turizam), uz vremenske karakteristike (ljetni i zimski turizam), poslovne aktivnosti (poslovni turizam), dob (umirovljenički i omladinski turizam), želju za duhovnom obnovom i obnovom tijela (wellness i sportski turizam) i slično.³

¹ Madžar, T., Lazibat, T., Mikulić, J.: *Mjerenje kvalitete usluga u zdravstvenom turizmu, Poslovna izvrsnost*, Zagreb, 2016., br. 1, str. 190.

² UNWTO, <http://www2.unwto.org>, (20.07.2022.)

³ Gržinić, J.: *Uvod u turizam povijest, razvoj, perspektive*, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, 2019., 27.

Raznovrsnost turističkih potencijala utječe na stvaranje posebnosti ponude određenih turističkih destinacija. Na taj se način stvara mogućnost razvoja osebujnosti ponude turističkih destinacija, a sve to u smislu razvoja pojedinih specifičnih, posebnih, alternativnih ili selektivnih oblika turizma.⁴

Primjer posebnog oblika turizma kojim se bavi ovaj diplomski rad je zdravstveni turizam, koji svojom kompleksnošću čini turistički proizvod, a može se reći i da je dio jednog od najjačih trendova turističkih putovanja posljednjih nekoliko desetljeća. Točnije, zdravstveni turizam smatra se jednim od istaknutijih turističkih proizvoda koji ima dugu povijest i tradiciju, posebno u Europi. Uz to, prepoznat je kao pozitivan demografski, kulturni i socijalni čimbenik te ima veliku ulogu u razvitku kontinentalnog turizma. Zdravstveni turizam, kao poseban oblik na svjetskoj razini, donosi iznadprosječne stope rasta svake godine i obuhvaća mnoštvo specijaliziranih usluga i sadržaja koji čine cjelinu tijekom putovanja, čiji su korisnici motivirani potrebom za poboljšanjem kvalitete života ili unaprjeđenjem zdravlja.⁵

Za zdravstveni turizam možemo reći kako je uravnotežen i ravnomjieran pokretač razvoja područja u kojem se razvija.⁶ Zbog njegove kompleksnosti, stvara se vrsta turizma poznata pod brojnim nazivima (lječilišni, zdravstveni, toplički, medicinski, wellness turizam), a osim toga potražnja za ovim posebnim oblikom turizma može se raščlaniti i na brojne podvrste.⁷

Zdravstveni turizam stvorio se iz dugotrajne težnje ljudi da što duže budu mladi, zdravi i lijepi. Upravo zato se javljaju različiti sadržaji turističke ponude, posebno u razvijenim zemljama svijeta, s ciljem da odgovore na sve zahtjeve tržišta. Resursna podloga zdravstvenog turizma vrlo je diversificirana. Tržište suvremenog zdravstvenog turizma iskazuje se kroz niz posebnosti, ali i raznih segmenata potrošača te stoga čini velik broj specijaliziranih usluga i sadržaja na putovanjima čiji su glavni motivi unaprjeđenje i poboljšanje kvalitete života i zdravlja. Također, svemu

⁴ Ružić, P., *Ruralni turizam*, Institut za poljoprivredu i turizam, Poreč, 2009. str. 6-9.

⁵ Akcijski plan razvoja zdravstvenog turizma, Ministarstvo turizma, Zagreb, 2014., str. 3.

⁶ Jadrešić, V., *Turizam u interdisciplinarnoj teoriji i primjeni - zbornik istraživanja*, Školska knjiga, Zagreb, 2001., str. 143.

⁷ Kunst, I., Tomljenović, R. *Uloga zdravstvenog turizma u podizanju konkurentnosti ruralnih područja RH*, Zagreb, 2011., str. 5.

tome je pridonijela svijest ljudi koji sve više teže promjenama u načinu života i rada suvremenog čovjeka koji više brine o vlastitom zdravlju.⁸

1.1. Počeci razvoja i obilježja lječilišta

Još u davnoj prošlosti čovjek je spoznao prirodne ljekovite čimbenike, što nam dokazuje materijalna ostavština drevnih civilizacija. Najpoznatiji antički grčki liječnik – Hipokrat smatrao je vodu temeljem medicine, a filozof Tales iz Mileta nazvao ju je „prapočetkom svih stvari“. Također, Hunziker i Krapf, koji su razvili jednu od prvih definicija turizma, navode: *"Liječenje i turizam nisu doduše potpuni sinonimi, no s obzirom na to da se oni u većini slučajeva traže i nalaze izvan prebivališta, turizam se može smatrati najsnažnijim čimbenikom liječenja"*.⁹

Prvi oblici zdravstvenog turizma javljaju se nekoliko tisuća godine prije našeg vremena, kada su ljudi počeli putovati kako bi dobili medicinsku pomoć i njegu. To su bili grčki hodočasnici s područja Mediterana koji su putovali na područje Sarovnskog zaljeva zvan Epidauria.¹⁰ Svetište je bilo posvećeno grčkom bogu medicine Asklepiosu. Grci su u njegovu čast podigli tzv. Asclepia hramove koji postaju jedni od prvih svjetskih lječilišnih centara. Također se u to doba spominju i hramski sadržaji poput svetišta Zeusa u Olympiji te hram Delphi.¹¹ Rimljani su spoznali ljekovitost prirodnih izvora te su počeli osmišljavati prve kupelji s vrućom i hladnom vodom, o čemu svjedoče arheološka nalazišta otkrivena prije dvjestotinjak godina. Brojne toplice u Hrvatskoj datiraju upravo iz rimskog doba, a slično je i u Europi. U srednjem vijeku također se tražilo zdravlje u kupeljima, i u zemljama islamske tradicije ("turska kupelj"). U Velikoj Britaniji tijekom 18. stoljeća ljudi su se odlazili kupati u toplice za koje se vjerovalo da su izvori bogati mineralima te da pogoduju ukupnom zdravlju čovjeka. Osim toga, vjerovali su u mogućnost izlječenja bolesti povezanih s jetrom, gihtom ili bronhitisom. U Aziji zdravstveni turizam također ima dugu povijest, posebice

⁸ Hitrec, T., *Zdravstveni turizam – pojmovni i koncepcijski okvir*, Zagreb, Institut za turizam, 1996., str. 254.

⁹ Alfier D., *Uloga turizma u resocijalizaciji i desocijalizaciji suvremenog čovjeka*, u: *Turizam*, Zagreb, 1994., str. 209.

¹⁰ Zdravstveni turizam: definicija, povijest i podjela: http://croatialink.com/wiki/Zdravstveni_turizam:_definicija,_povijest_i_podjela (06.07.2022.)

¹¹ The History of Medical Tourism, dostupno na <https://www.health-tourism.com/medicaltourism/history/> (06.07.2022.)

u Japanu i Indiji. U Indiji se popularizirala yoga i tzv. *ayurvedska medicina* koja kroz tradicionalni sistem liječenja polako razvija Indiju u stalnu destinaciju dolazaka duhovnih učenika i medicinskih putnika. S druge strane u Japanu su se razvijala odredišta poput *Onsen*, odnosno vrućih mineralnih izvora čija su se svojstva vode smatrala vrlo ljekovitima. Ovu vrstu izvora primijetili su klanovi ratnika koji su ih koristili kako bi ublažili bol i izliječili rane te se što prije oporavili od bitaka koje su vodili. Islamske kulture počele su u velikom broju uspostavljati sustave zdravstvene skrbi, koji su služili i strancima. Primjerice, u Kairu je 1248. godine izgrađena bolnica Mansuri (slika 1) koja se smatrala najnaprednijom i najvećom bolnicom u svijetu tog doba. Imala je kapacitet za smještaj 8 000 osoba te je postala glavno zdravstveno odredište za strance, neovisno o vjeri ili rasi.¹²

Slika 1. Bolnica Mansuri u Kairu

Izvor: <https://www.1001inventions.com/hospital-development-in-muslim-civilisation/> (29.08.2022)

¹² The History of Medical Tourism, <https://www.health-tourism.com/medicaltourism/history/> (06.07.2022.)

Tijekom renesanse, od 14. do 17. stoljeća, uz preporod umjetnosti i kulture u Europi, razvijao se i medicinski turizam. Stoga su takva mjesta zbog svojih otkrivenih vrućih vrela postala poznata diljem Europe već u 14. stoljeću.¹³

Elita i bogati su tijekom 16. stoljeća počeli otkrivati rimske kupke i odlaziti na turistička odredišta s toplicama kao što su Baden Baden, St. Moritz, Aachen i Bath u Engleskoj. U Aquae Sulis, današnjem Bathu, uživao je kraljevski stalež, te je postao centar modernog wellnessa. Bath je po standardima urbane infrastrukture bio ispred Londona, jer je imao pokriven sustav kanalizacije. Temeljem toga dobio je financijske, tehnološke i društvene pogodnosti zbog razvijanja medicinskog turizma. Poznati esejist Michel de Montaigne smatrao se ocem luksuznih putovanja, te je bio najznačajniji putnik u povijesti medicinskog turizma, jer je pomogao napisati dokumentarni spa vodič, koji se smatrao najstarijim u povijesti medicinskog turizma.¹⁴

Zdravstveni turizam predstavlja tek mali segment šireg gospodarskog i socijalnog fenomena, koji čini vrlo složen turistički sastav s mnogobrojnim elementima i na strani ponude i na strani potražnje. Istraživači zdravstvenog turizma ističu kako je to zapravo granično područje turizma i medicine, odnosno zajedničko djelovanje između područja turizma i zdravstva. Upravo to uvjetuje vezu između turizma i medicine. Promatrajući s aspekta zdravstvenih motiva, oni od prvih početaka putovanja radi zdravstvenog turizma predstavljaju konstantu. U turizmu, zdravlje dobiva novu dimenziju koja se pretvara u brigu o zaštiti zdravlja turista.¹⁵

1.2. Terminologija zdravstvenog turizma

Kao poseban oblik turizma, zdravstveni turizam se u svakodnevnoj turističkoj praksi pojavljuje u širokoj lepezi od raznih rekreativnih vidova wellness turizma do bolničkog turizma u simbiozi s ugostiteljskim poduzećima ili zdravstvenim ustanovama koje u konačnici pružaju zdravstveno-turističke proizvode i usluge. Upravo radi mnoštva segmenata koji ga čine, dolazimo do problematike definiranja zdravstvenog turizma i njegovih temeljnih karakteristika. Zdravstveni turizam često se tretira kao

¹³ The History of Medical Tourism, dostupno na <https://www.health-tourism.com/medicaltourism/history/> (06.07.2022.)

¹⁴ Ibidem, (06.07.2022.)

¹⁵ Hitrec, T., *Zdravstvarni turizam – pojmovni i koncepcijski okvir*, Zagreb, Institut za turizam, 1996., str. 258.

granično područje turizma i medicine, u kojem zdravstvene ustanove i gospodarski subjekti iz područja turizma organiziraju boravak turista u lječilišnim i klimatskim mjestima. Do toga dolazi zbog glavnih motiva poput rehabilitacije, prevencije oboljelih te liječenja uz pomoć prirodnih učinaka.¹⁶

Kad bi se na zdravstveni turizam gledalo s aspekta turističkog proizvoda, mogli bismo reći kako pruža širok spektar usluga i sadržaja za ljude koji putuju motivirani potrebama za poboljšanjem kvalitete života ili unapređenjem zdravlja. Njegova najvažnija funkcija je direktan utjecaj na tjelesnu kondiciju i zdravlje ljudi. Temeljem toga zdravstveni turizam možemo definirati kao odlazak i boravak turista u prikladno kupališno ili klimatsko mjesto zbog zdravstvene rehabilitacije ili preventive, jer rekreacija i odmor mogu uvelike pozitivno doprinijeti zdravlju čovjeka.¹⁷

Prema mnogim autorima koji su se bavili turizmom, zdravlje predstavlja jedan od najstarijih, ali i najjačih motiva turističkih putovanja. Stoga za fenomen turizma možemo reći da se može širokokutno svrstati u neku od formi i oblika zdravstvenog turizma. Čovjeku je vrlo važno njegovo mentalno, fizičko i socijalno blagostanje, što možemo uvidjeti i kroz brojna istraživanja povijesti čovječanstva. Kako se zdravstveni turizam predstavlja kao jedan od prepoznatljivih oblika turističkih kretanja, tako se u budućnosti očekuje da će postati jedan od glavnih i vodećih razloga za odlazak na putovanje. To bi se moglo dogoditi zbog sve ubrzanijeg i stresnijeg životnog ritma, starenja svjetske populacije, neuravnotežene i nezdrave prehrane, ali i zbog ekološkog zagađenja. Sve navedene činjenice imaju izravan utjecaj na kvalitetu života, međutim i ljudi postaju sve više svjesniji važnosti prevencije bolesti i očuvanja zdravlja.¹⁸

1.3. Oblici zdravstvenog turizma

Kao što je prethodno navedeno, zdravstveni turizam je kompleksan turistički proizvod koji se sastoji od velikog broja specijaliziranih usluga i sadržaja tijekom putovanja, koja su motivirana poboljšanjem opće kvalitete života i unapređenjem

¹⁶ Geić, S., *Menadžment selektivnih oblika turizma*, Sveučilište u Splitu 2011. str. 244.

¹⁷ Čavlek, N., Vukonić, B. : *Rječnik turizma*, Zagreb, Masmedia, 2001., str. 454.

¹⁸ Geić, S., Geić, J., Čmrlec, A.: *Zdravstveni turizam egzistencijalna potreba u suvremenom društvu*, Pregledni rad, Sveučilište u Splitu, 2006., str. 320.

zdravlja. U nastavku ovog poglavlja, razjašnjeno je terminološko pozicioniranje posebnog oblika turizma unutar okvira zdravstvenog, wellness, lječilišnog te bolničkog turizma. Svaki od ovih proizvoda ima specifične karakteristike usluga koje nudi, ali i koje karakteriziraju neke druge srodne proizvode.¹⁹

Zdravstveni turizam čini vrstu aktivnosti u kojoj je bitno kontrolirano i stručno korištenje prirodnih ljekovitih činitelja, programiranih fizičkih aktivnosti i postupaka fizikalne medicine, a sve to u svrhu da se unaprijedi i održi duhovno, fizičko i/ili psihičko zdravlje turista te s ciljem da se poboljša kvaliteta života pojedinca. Za ovu turističku aktivnost bitno je da se osiguraju prirodni ljekoviti činitelji, odgovarajući paramedicinski, medicinski, ugostiteljski i drugi sadržaji te liječnički nadzor i zdravstveno turistički objekti.²⁰

Wellness turizam je pojam koji se pojavio u novije doba, a podrazumijeva univerzalnu ponudu postupaka i uvjeta za postizanje optimalne duhovne i tjelesne dobrobiti korisnika usluga za koje se obično koristi termin „wellness“. Razlikuje se od zdravstvenog turizma u tome što se wellness ponuda može realizirati bez korištenja prirodnih ljekovitih učinaka i bez liječničkog nadzora. Ova vrsta ponude najčešće se realizira u turističkim objektima s ponudom wellnessa u vidu tretmana ljepote, masaža, duhovnih vježbi, kao što je to slučaj u Toplicama Sv. Martin. Ponekad se wellness ponuda nudi kao dodatna ponuda nekog prirodnog lječilišta ili zdravstveno-turističkog objekta.²¹ Valja razlikovati medicinski wellness od holističkog, što znači da je u medicinskom wellnessu organizirano provođenje kurativnih i zdravstveno-preventivnih programa u svrhu unapređenja i očuvanja zdravlja te prevencije bolesti koji provodi multidisciplinarni tim stručnjaka koji se mora sastojati od liječnika, ali i ostalog specijaliziranog osoblja poput kineziologa, fizioterapeuta i nutricionista. Bitno je naglasiti da se postupci i metode kod medicinskog wellnessa sastoje od komplementarne, konvencionalne i tradicionalne medicine, dok holistički wellness čini ostalu, raznoliku ne-medicinsku ponudu.²²

¹⁹ Kunst, I., Tomljenović, R. *Uloga zdravstvenog turizma u podizanju konkurentnosti ruralnih područja RH*, Zagreb, 2011., str. 5.

²⁰ Ibidem, str. 5.

²¹ Ibidem, str. 5.

²² Ivandić, N.; Kunst, I.; Telišman Košuta, N.; Marković, I.: *Nacionalni program – akcijski plan razvoja zdravstvenog turizma*, Institut za turizam, Zagreb 2014., str. 8.

Lječilišni turizam smatra se složenom turističkom i zdravstvenom aktivnošću koja se provodi u prirodnim lječilištima čija je ključna karakteristika rehabilitacija i liječenje različitih bolesnih stanja i bolesti te sprječavanje bolesti i oporavak uz stručni nadzor primjene prirodnih ljekovitih učinaka, postupaka rehabilitacije i fizikalne medicine. Ova vrsta turizma podrazumijeva kontrolirano i stručno korištenje ljekovitih činitelja radi unapređenja i očuvanja zdravlja. Naglasak se stavlja na revitalizaciju psiho-fizičkih sposobnosti u topličkim, klimatskim i morskim destinacijama/lječilištima u kojima pojedinci prolaze kroz posebne programe uravnotežene prehrane i općeg oporavka.²³

Bolnički ili medicinski turizam smatra se vrstom turizma čiji je primarni motiv putovanje na koje se pojedinac odluči u svrhu obavljanja medicinskih zahvata, primjerice kirurških, zubarskih, psihijatrijskih, alternativnih ili kozmetičkih zahvata/tretmana, ali i bolničkog liječenja. Ovaj tip zdravstvenog turizma, odvija se u klinikama/poliklinikama, medicinskim ordinacijama i specijalnim bolnicama. Navedeni tretmani i zahvati obavljaju se uz pripadajuće usluge oporavka i njege. Često je ova vrsta medicinskih tretmana tip zdravstvene usluge koja se može obaviti u kraćem roku, uz niže troškove ili zbog nemogućnosti da se pojedini zahvati/tretmani ostvare u vlastitoj zemlji.²⁴

Odnos između pojedinih oblika zdravstvenog turizma može se shematski prikazati prema pružateljima usluga kao na slici 2.

OBJEKTI UGOSTITELJSKE PONUDE		ZDRAVSTVENE USTANOVE	
Wellness ponuda (hoteli, toplice, centri)	Prirodna lječilišta		Klinike/ Bolnice
	Lječilišta	Specijalne bolnice	
Holistički wellness Medicinski wellness	Holistički wellness Medicinski wellness Lječilišni turizam	Medicinski wellness Lječilišni turizam	Medicinski turizam
Wellness usluge			
Lječilišne usluge			
			Medicinske usluge

²³ Kunst, I., Tomljenović, R. *Uloga zdravstvenog turizma u podizanju konkurentnosti ruralnih područja RH*, Zagreb, 2011., str. 5.

²⁴ Ibidem, str. 6.

Slika 2. Shematski prikaz oblika zdravstvenog turizma prema pružateljima zdravstveno-turističkih usluga

Izvor: Institut za turizam, m, Nacionalni program – akcijski plan razvoja zdravstvenog turizma, Republika Hrvatska Ministarstvo turizma, Zagreb, 2014., str. 8.

Različite forme i oblici zdravstvenog turizma posljednjih se godina razvijaju u klasičnim lječilišnim, slobodnim oblicima, koji se temelje na novim spoznajama o značenju turizma te njegovim zdravstvenim, rekreativnim, pozitivnim učincima na psihofizičko stanje čovjeka. Oblici zdravstvenog turizma mogu svojim djelovanjem stvoriti ravnomjerno korištenje turističko ugostiteljskih kapaciteta, uz prikladne društvene i ekonomske učinke. Međusobni odnosi između posebnih oblika turizma vrlo su složeni, a s gledišta menadžmenta zdravstvenog turizma predstavljaju velike izazove i izuzetno odgovorne zadatke.²⁵

1.4. Prirodni ljekoviti činitelji zdravstvenog turizma

U zdravstvenom turizmu stručno se i pod nadzorom koriste postupci rehabilitacijske i fizikalne medicine prirodnih ljekovitih činitelja, s ciljem da se unaprijedi i/ili očuva zdravlje.²⁶ To bi značilo da se tijekom rehabilitacije koristi povoljno djelovanje klime, termomineralnih voda, mora, jezera, sunčevo zračenje, algi, peloida, naftalana i pijeska. Korisnik ove vrste turizma živi odabranim načinom života, a dio dana odvaja za korištenje navedenih činitelja i postupaka. Korisnici su ili zdrave osobe ili osobe s kroničnim bolestima/oštećenjima kože, sustava za kretanje, disanje, krvožilnog ili drugog sustava.²⁷

Zdravstveni turizam svojim korisnicima pruža povoljne učinke na njihovo duševno i tjelesno zdravlje. Dijelovi prirode koje smatramo prirodnim ljekovitim činiteljima povoljno utječu na unaprjeđenje i očuvanje zdravlja, poboljšanje života, ali i na liječenje, rehabilitaciju i oporavak od različitih bolesti. Prirodni ljekoviti činitelji (slika 3) dio su raznih lječilišnih centara, a dijele se na morske, klimatske i toplične ljekovite

²⁵ Ivanišević, G., *Zdravstveni i lječilišni turizam u Hrvatskoj, Hrvatska - zdravstveni i lječilišni turizam*, Knjiga izlaganja na znanstvenom skupu na Velom Lošinj 4.- 5.9.2015., Hrvatski liječnički zbor, Zagreb, 2015., str. 15.

²⁶ Ibidem, str. 15.

²⁷ Ibidem, str. 15.

činitelje.²⁸ U medicini se prirodni ljekoviti činitelji koriste kroz tri vrste prirodnog liječenja, a to su: klimatoterapija, balneoterapija i talasoterapija. Uz navedene vrste prirodnog načina liječenja, sukladno su se razvijale i tri znanosti, a to su: klimatologija, balneologija i talasologija. One proučavaju činitelje kopna, atmosfere i mora, njihove načine i rezultate primjene ljekovitih učinaka na zdravi i bolesni ljudski organizam.²⁹

Klimatski	Morski	Toplični (balneološki)
<ul style="list-style-type: none"> • Promjena klimatskog mjesta • Klimatska počela i činitelji • Klimatski postupci • Čistoća zraka • Sunčevo zračenje • Morski činitelji • Kraške špilje • Rudnici soli 	<ul style="list-style-type: none"> • Klima • Čistoća zraka • Morska voda • Alge • Biljni pokrov • Šetnice i staze • Sunčevo zračenje • Pijesak • Solanski peloid • Morski peloid (liman) 	<ul style="list-style-type: none"> • Termomineralne vode • Peloidi • Naftalan • Klima • Čistoća zraka • Biljni pokrov • Šetnice i staze • Sunčevo zračenje

Slika 3. Prirodni ljekoviti činitelji

Izvor: Ivanišević, G., *Zdravstveni i lječilišni turizam u Hrvatskoj, Hrvatska - zdravstveni i lječilišni turizam*, Knjiga izlaganja na znanstvenom skupu na Velom Lošinj 4.-5.9.2015., Hrvatski liječnički zbor, Zagreb, 2015., str. 14

Prirodni ljekoviti činitelji mogu biti stručno i slobodno primijenjeni. Govoreći o stručnoj primjeni, misli se na provođenje u posebnim, određenim institucijama, primjerice u zavodima, prirodnim lječilištima ili bolnicama. Takva vrsta primjene je pod stalnim nadzorom liječnika koji su upućeni u doziranje i tehniku primjene. Pod slobodnom primjenom misli se na boravak u mjestima primjene i korištenje ljekovitih činitelja u svrhu unaprjeđenja zdravlja. To bi značilo da korisnici sami primjenjuju činitelje izvan zdravstvenih ustanova po slobodnoj volji, ali u skladu s preporukom liječnika. Kako bi se ostvarili optimalni rezultati primjene ljekovitih činitelja potrebno je zadovoljiti lječilišne uvjete primjene u mjestu njihova korištenja.³⁰

²⁸ Ibidem, str. 13.

²⁹ Ivanišević, G., *Zdravstveni i lječilišni turizam u Hrvatskoj, Hrvatska - zdravstveni i lječilišni turizam*, Knjiga izlaganja na znanstvenom skupu na Velom Lošinj 4.-5.9.2015., Hrvatski liječnički zbor, Zagreb, 2015., str. 14.

³⁰ Ibidem, str. 16.

Zbog različitih vrsta ljekovitih činitelja razvili su se i različiti oblici liječenja koji ovise o primijenjenom prirodnom ljekovitom činitelju. Primjerice, klimatoterapija koristi prvenstveno ljekovite klimatske postupke i činitelje od kojih su se razvili razni oblici liječenja: helioterapija, aeroterapija, talasoterapija i speleoterapija. Kod talasoterapije, prvenstveno se koriste ljekoviti morski postupci i činitelji, od kojih su se razvili razni oblici liječenja: hidroterapija, algoterapija, kineziterapija, aromaterapija, aeroterapija, klimatoterapija, limanoterapija, peloidoterapija i psamoterapija. Balneoterapija prvenstveno koristi termomineralne vode, naftalan, peloide kroz različite postupke od kojih su se razvili oblici liječenja poput hidroterapije, naftalanoterapije i peloidoterapije.³¹

Korištenje prirodnih ljekovitih činitelja mora biti umjereno, jer se nakon 3-12 dana njihove upotrebe kod korisnika mogu javiti balneoreakcije (prirodne lječilišne reakcije, klimatoreakcije, talasoreakcije). Simptomi su: umor, nesаница, depresija, gubitak okusa, hunjavica, probavne smetnje, povišena tjelesna temperatura, bol i osip u bolesnim ili drugim dijelovima tijela. Ove simptome ne treba liječiti jer se nakon nekoliko dana spontano izgube, a sama reakcija organizma pokazatelj je primjene prirodnih ljekovitih činitelja odnosno njihove jačine, što se svakako treba uzeti u obzir prilikom njihova doziranja.³²

³¹ Ivanišević, G., *Zdravstveni i lječilišni turizam u Hrvatskoj, Hrvatska - zdravstveni i lječilišni turizam*, Knjiga izlaganja na znanstvenom skupu na Velom Lošinju 4.- 5.9.2015., Hrvatski liječnički zbor, Zagreb, 2015.

³² Ivanišević, G., *Hrvatska - potencijali za zdravstveni i lječilišni turizam, Hrvatska - potencijali za zdravstveni i lječilišni turizam*, Knjiga izlaganja na znanstvenom skupu na Velom Lošinju 5.- 6.9.2014., Hrvatski liječnički zbor, Zagreb, 2014., str. 10.

2. ZDRAVSTVENI TURIZAM U EUROPI

Za Europu možemo reći kako je najjača svjetska regija zdravstvenog turizma upravo radi bogate lječilišne tradicije koja seže još u doba antike. Nastankom prvih „spa gradova“ poput Karlovy Vary, Bath ili Baden Baden tijekom 16. i 17. stoljeća i razvojem lječilišnih centara u 19. stoljeću, pa sve do danas, putovanje motivirano zdravstvenim turizmom postaje sve uobičajeniji i masovniji oblik odmora.³³

Zbog već spomenute neusklađenosti terminologije i statistike, teško je pouzdano govoriti o zdravstvenom turizmu Europe u vidu njegove veličine. Raspoloživi europski izvori koji prate turizam „zdravlja i wellnessa“ ukazuju da se radi o oko 200 milijuna putovanja godišnje (domaćih i inozemnih), s projekcijom godišnjeg rasta od oko 7%.³⁴

Najveća europska emitivna tržišta poput Njemačke generiraju gotovo polovicu ukupnih putovanja. Osim Njemačke tu su još i Francuska, Austrija, Velika Britanija, Švicarska i Rusija. Prosječan europski turist čija je motivacija zdravstvena usluga je obrazovan i dobrostojeći pojedinac srednjih godina. Orijentiran je prvenstveno na zdravstveno-turističku ponudu u vlastitoj zemlji, ali i u drugim europskim zemljama. Zdravstveni turist spreman je potrošiti i do 130% više na putovanju od prosječnog odmorišnog gosta. Međutim, na zdravstveni turizam odlučuju se sve generacijske skupine, iako se njihove potrebe bitno razlikuju. Gosti između 70 i 90 godina su većinom lojalni korisnici lječilišta, bliži svom domu, a bitni su im provjereni i osnovni zdravstveni tretmani. Korisnici zdravstvenog turizma od 50 do 60 godina skloni su tretmanima za kožu i pokretljivost, mobilni su, pa su tako i spremniji na eksperimentiranje. Mlađe generacije vole probati nešto novo, kombinirati wellness ili spa s fizički aktivnim odmorom i bitno im je zdravlje destinacije, stoga možemo zaključiti da su okolišno osjetljivi.³⁵

Zemlje bivšeg SSSR-a i Bliskog Istoka također generiraju značajnu potražnju za zdravstvenim uslugama u Europi, a ponajviše za uslugama medicinskog turizma. Potražnja u Europi za uslugama zdravstvenog turizma (slika 4) koncentrirana je na

³³ Akcijski plan razvoja zdravstvenog turizma, Ministarstvo turizma, Zagreb, 2014., str. 17.

³⁴ Ibidem, str. 18.

³⁵ Ibidem, str. 18.

nekoliko specijalnosti. Naime, stomatologija i estetska kirurgija najtraženije su medicinske usluge, dok su fitness i tretmani tijela najpopularniji segmenti wellnessa.

MEDICINSKI TURIZAM		WELLNESS
		Najpopularniji tradicionalni programi:
- Estetska kirurgija	25% - 34%	- Tretmani tijela
- Stomatologija	30% - 50%	- Sport i fitness
- Ortopedska kirurgija	7%	- Saune
- Tretmani pretilosti	7%	- Joga i meditacija
- IVF tretmani	3% - 6%	- Nutricionizam i detoks
- Oftalmološka kirurgija	3%	Popularni programi 'nove generacije':
		- Holistički 'tijelo-um-duh' programi
		- Programi učenja o zdravoj prehrani, osobnom rastu, kvaliteti života i sl.)
		- Fizički izazov (npr. triatlon, cross-fit i sl.)

Slika 4. Popularnost usluga zdravstvenog turizma u Europi

Izvor: Akcijski plan razvoja zdravstvenog turizma, Ministarstvo turizma, Zagreb, 2014., str. 17

Današnji sustavi vrijednosti poput brige o zdravlju te održavanju psihičke i fizičke sposobnosti utječu na wellness potražnju, koja je motivirana upravo tim sustavima vrijednosti. Faktori koji su zaslužni za odluke o putovanju u druge zemlje radi liječenja najčešće su niža cijena zahvata, kraće liste čekanja, nedostatak kvalitetnih zdravstvenih institucija ili rizik od niske kvalitete medicinske usluge u zemlji domicila.³⁶

2.1. Povijesni razvoj zdravstvenog turizma u Europi

Putovanja u povijesti radi zdravstvenih i medicinskih razloga imaju dugu povijest. Sumerani su gradili zdravstvene komplekse koji su uključivali hramove s tekućim bazenima oko vrela, dok su stari Rimljani uređivali odmarališta s termalnim lječilištima. Grci su također bili poznati po svetištu boga iscjeljenja Asklepija te su se radi toga sve više odlučivali na putovanja.³⁷

Europljani su tijekom 16. i 17. stoljeća zaslužni za razvoj modernog koncepta odmarališta, pa su tako morska odmarališta poput Blackpoola i Margatea u

³⁶ Akcijski plan razvoja zdravstvenog turizma, Ministarstvo turizma, Zagreb, 2014., str. 18.

³⁷ Meštrović, T. Medical Tourism History, <https://www.news-medical.net/health/Medical-TourismHistory.aspx> (08.09.2022)

Ujedinjenom Kraljevstvu izgrađena zbog uvjerenja da u morskom zraku i vodi postoje ljekovite moći. Engleska je tako brzo doživjela procvat raznih lječilišnih gradova za one koji su si to mogli priuštiti. Mineralna voda i toplice koristile su se za liječenje bolesti reumatizma, loše probave i raznih infekcija kože.³⁸

Počevši od prosvjetiteljstva, racionalne ideje o zdravlju transformirale su ranije tradicije javnog kupanja. Liječenje je postalo usko povezano s ležernom zabavom. Praksa “uzimanja vode”, poput kasnijeg razvoja klimatskih toplica i odmarališta, presijecala je političke, vjerske i društvene granice. Ta su se lječilišta i odmarališta razlikovala po prisutnosti niza javnih prostora, što je omogućilo razvoj manje hijerarhijskih društvenih mreža. Toplice su stoga predvodile širenje nove potrošačke kulture u Europi, olakšavajući razmjenu dobara, kao i novih ideja preko geografskih i društvenih granica. Klasično europsko lječilište kombiniralo je elemente reprezentativne aristokratske kulture i nove buržoaske javne sfere. U isto vrijeme, lječilište je postalo prostor u kojem su se vladari i političari mogli sastajati ili sklapati diplomatske poslove, od Metternichovih, Carlsbadskih dekreta do Bismarckove provokacije u Bad Emsu i Francusko-njemačkog rata 1870.-1871. godine.³⁹

U jedinstvenoj kombinaciji slikovitog krajolika i izgrađenog okoliša, klasično europsko lječilište promicalo je i specifične ideale uzvišenog, šireći se Europom u obliku Francuske, Austrijske ili Ruske rivijere, Saksonske i Normanske Švicarske itd. U geografskom smislu, lječilište je predstavljalo proširenje urbanog prostora na ruralne periferije. S druge strane, raskoš ljetovališta pridodala je idealiziranu periferiju mentalnim mapama stanovnika europskih metropola. Tijekom 19. stoljeća lječilišna kultura i lječilišna politika prestale su biti privilegija plemstva i gornje buržoazije. Ekspanzija željeznice i širenje socijalne države, zajedno s uvođenjem plaćenog godišnjeg odmora i sustava zdravstvenog osiguranja krajem 19. i početkom 20. stoljeća ubrzali su demokratizaciju putovanja. Toplice su tako služile kao privremeni prostor za sastajanje ljudi koji su predstavljali različite klase ili nacije, etničke ili rodne identitete, čiji se putovi inače vjerojatno ne bi ukrstili. Terapija, opuštanje, konzumacija

³⁸ Meštović, T. Medical Tourism History, <https://www.news-medical.net/health/Medical-TourismHistory.aspx>, (08.09.2022)

³⁹ The European Spa as a Transnational Public Space and Social Metaphor: https://www.theeuropeanspa.eu/_media/The_European_Spa_HERA_Project_description.pdf, (08.09:2022)

i druženje sjedinili su se i formirali osnovu onoga što se može opisati kao "spa kultura".⁴⁰

Švicarska se kao zemlja također isticala svojim mineralnim izvorima i gradovima koji su nastali oko njih (Lausanne, Baden, St. Moritz, Interlaken). Razvojem prometnica i željezničkog prometa u Europi, ljudi su se sve više odlučivali na putovanja. Radi zdravlja se putovalo i u Austriju (Beč), Njemačku (Wiesbaden i Baden-Baden) i Mađarsku (Budimpeštu).⁴¹

Integraciju tradicionalnog lječilišnog turizma s drugim oblicima turizma koristi većina europskih lječilišta. Lječilišta koja su prihvatila takvu tendenciju i proširila vlastitu ponudu brojnim dodatnim uslugama, progresivno napreduju na turističkom tržištu, koje je prvenstveno vezano za tradicionalno konkurentne zemlje kao što su Francuska, Mađarska, Češka, Slovenija, Njemačka, Austrija, Italija.⁴²

S obzirom na to da u toplicama ravnopravno supostoje medicina i terapija; priroda i kultura; kretanje i opuštanje te komunikacija i doživljaj, njihova je jasna prednost u pružanju inovativnijeg razvoja wellness turizma u odnosu na druge destinacije. Lječilišta Europe, kao kompetentni centri cjelovite ponude, prepoznali su važnost wellnessa te se sve više prilagođavaju ovom novom trendu na strani potražnje.⁴³

2.2. Europska udruga povijesnih termalnih gradova (E.H.T.T.A.)

Europska ruta povijesnih termalnih gradova jedna je od 40 ruta certificiranih od strane Vijeća Europe. Sve one temelje se na temama koje su važne za kulturnu baštinu Europe. Program Kulturnih ruta pokrenulo je Vijeće Europe 1987. godin, povijesnim itinererom Santiago de Compostela, najpoznatijom europskom hodočasničkom rutom, odabranom za simbol europskog ujedinjenja i identiteta. Kao i sama Europa, Compostela je bila izgrađena "*na zajedničkoj povijesti razmjena i*

⁴⁰ Ibidem.

⁴¹ Meštović, T. Medical Tourism History, <https://www.news-medical.net/health/Medical-TourismHistory.aspx>, (08.09.2022)

⁴² Milićević, S.; Jovanović, D.: *Wellness tourism – competitive basis of european health tourism destination*, str. 857.

⁴³ Ibidem, str. 856.

susreta između ljudi različitog podrijetla, nacionalnosti i uvjerenja". Od tada su se Programu pridružile mnoge linearne staze i tematske mreže, poput Rute povijesnih termalnih gradova.⁴⁴

Kulturne rute Vijeća Europe potiču posjetitelje na "putovanje kroz prostor i vrijeme" kako bi razumjeli zajedničko i živo kulturno nasljeđe Europe. Sve rute u Programu certificirane su od strane Vijeća Europe, te se svakih nekoliko godina evaluiraju, kako bi se posjetiteljima osigurala određena razina kvalitete i iskustva. Program kulturnih ruta također ima za cilj pridonijeti održivom razvoju u regijama i na kulturnim rutama, obogaćujući turistički sektor novim proizvodima i poslovima koji se temelje na turizmu kulture i baštine.⁴⁵

Certifikacija "Kulturna ruta Vijeća Europe" jamstvo je izvrsnosti. Znanstveni odbor EHTTA-e procjenjuje sve potencijalne članove Udruge i Rute prema strogim kriterijima, kako bi osigurali kvalitetu usluga te istražili i predstavili važne teme na Europskom danu termalne baštine. EHTTA cijeni razmjenu dobrih praksi i ideja s drugim Kulturnim rutama Vijeća Europe. Priča o povijesnim termalnim gradovima Europe usklađena je s pričom o europskom kontinentu i njegovim ljudima te tako predstavlja kulturu i tradiciju Europe. Kroz kulturne rute Vijeća Europe, pokušava se podići svijest o važnosti gradova koji su dio Projekta te im je cilj doprijeti do mlađih generacija da otkriju i razumiju tradiciju, baštinu i kulturu koja ima duboku povijest. Cilj je osvijestiti mlade ljude o važnosti prirodnih ljekovitih činitelja koji vode ka dobrobiti i zdravlju.⁴⁶

Glavni ciljevi su:

1. Stvoriti snažnu mrežu partnerstva između gradova i toplica, promičući razmjenu iskustava između različitih kulturnih djelatnika u gradovima.
2. Promovirati sustav na europskoj razini uz uključivanje institucija kroz podršku europskim programima, kako bi se stvorila europska lječilišna staza i dovršili uspostavljeni programi.

⁴⁴ EHHTA brochure, <https://historicthermaltowns.eu/downloads/Ehtta-Brochure-2021.pdf> (22.09.2022)

⁴⁵ Ibidem.

⁴⁶ Ibidem.

3. Poticati, promicati i razvijati analitička istraživanja i statistiku u lječilišnoj industriji, fokusirajući se prvenstveno na povijest i umjetničku baštinu, kulturne, pravne i zakonodavne aspekte koji su s njom povezani.⁴⁷

Članovi osmišljavaju različite strategije i pakete, stvaraju partnerstva i planiraju promociju na razini pojedinačnih članova mreže. Teže razvoju turističkih proizvoda u partnerstvu s turističkim agencijama i operaterima usmjerenih na različite strukture gostiju - najčešće su to individualni posjetitelji i/ili parovi, te obitelji s djecom.⁴⁸

Danas se udruga sastoji od 48 članova koji su podijeljeni u tri kategorije: aktivni članovi (uključujući članove osnivače), poput gradova članova koji su povijesni termalni gradovi ili gradovi koje predstavljaju lokalne vlasti ili općine koje vode grad; pridruženi članovi, obično udruge topličkih gradova, geografskih ili političkih regija i drugih organizacija koje su predane ciljevima EHTTA-e; međunarodni članovi, vezani uz neeuropske termalne gradove koji imaju značajke slične onima europskih termalnih gradova.⁴⁹ Kriteriji baštine koje moraju dokazati kandidati za ovaj projekt predstavljeni su u statutu i utvrđuju definiciju lječilišta kao „*svake lokalne samouprave, bez obzira na veličinu ili broj stanovnika, koja je priznata od svog osnivanja kao lječilišni grad, s povijesnim razvojem aktivnosti povezanih s ljekovitom vodom, njihovim učincima na razvoj grada, arhitekturom, turizmom te kulturnom i društveno-ekonomskom inicijativom.*“ Liječenje vodom povezano je s iskorištavanjem toplica i mineralnih voda. Upravo zato, gradovi odnosno, članovi EHTTA-e, moraju ispuniti sljedeće uvjete: da su povijesni grad, barem od 19. stoljeća; da posjeduju operativne eksploatacije mineralno-ljekovite vode u toplicama i lječilištima; da posjeduju povijesno termalno nasljeđe koje je proglasila odgovarajuća uprava, opremu i infrastrukturu za kulturne aktivnosti; i da imaju značajnu ponudu kvalitetnog smještaja. Ovo udruženje zadovoljava potrebu za definiranjem zajedničkih elemenata koji omogućuju, s jedne strane, određivanje terminologije i uloge lječilišta i lječilišnog turizma u Europi na međunarodnoj razini, a s druge strane, kreiranje jedinstvenog europskog proizvoda

⁴⁷ Ibidem.

⁴⁸ EHHTA brochure: <https://historicthermaltowns.eu/downloads/Ehhta-Brochure-2021.pdf> (22.09.2022.)

⁴⁹ Thermal Tourism And Spa Heritage Europe-ehhta: <https://historicthermaltowns.eu/downloads/ThermalTourismAndSpaHeritageEurope-ehhta.pdf> (20.09.2022.)

koji je relevantan, ne samo zdravstveni, već i povijesni, kulturni, ekonomski i društveni cijenjeni resurs, također jedinstven za europsku kulturu.

2.3. The Great Spa Towns of Europe

The Great Spa Towns of Europe je grupa od 11 reprezentativnih europskih povijesnih lječilišta, koja je u srpnju 2021. upisana na UNESCO-vu listu kao transnacionalna nominacija. Gradovi koji čine grupu moraju pokazati svoju univerzalnu vrijednost (OUV) i zadovoljiti barem jedan od deset kriterija odabira. Nominacija Velikih lječilišta Europe temelji se na četiri od njih. Gradovi toplice koristili su prirodne mineralne vode za liječenje boli i bolesti u razdoblju prije modernih lijekova. Tretmani su uključivali primjenu mineralne i termalne vode, kure pijenjem, kupanje, irigacije, hidroterapiju i tretmane blatom. Svaku lječilišnu destinaciju karakteriziraju jedinstveni urbani rasporedi i značajne arhitektonske građevine te lječilišne zgrade i sadržaji za posjetitelje kao što su lječilišta, kolonade, crkve, kazališta, kasina i namjenski hoteli i pansioni.⁵⁰

U projektu sudjeluje jedanaest termalnih gradova iz sedam europskih zemalja: Baden bei Wien (Austrija); Spa (Belgija); Františkovy Lázně; Karlovy Vary; Mariánské Lázně (Češka); Vichy (Francuska); Bad Ems; Baden-Baden; Bad Kissingen (Njemačka); Montecatini Terme (Italija); i Grad Bath (Ujedinjeno Kraljevstvo). Svi ovi gradovi razvili su se oko prirodnih izvora mineralne vode. Oni svjedoče o međunarodnoj europskoj lječilišnoj kulturi koja se razvijala od ranog 18. stoljeća do 1930-ih, što je dovelo do pojave velikih međunarodnih odmarališta koja su utjecala na urbanu tipologiju oko lječilišnih zgrada kao što su kupke, Kurhaus i Kursaal (zgrade i prostorije posvećene terapijama), crpke, dvorane za piće, kolonade i galerije dizajnirane da iskoriste resurse prirodne mineralne vode i omoguće njihovu praktičnu upotrebu za kupanje i piće. Povezani sadržaji uključuju vrtove, zbornice, kockarnice, kazališta, hotele i vile, kao i infrastrukturu za podršku specifičnu za toplice. Integrirani su u cjelokupni urbani kontekst koji uključuje upravljano rekreacijsko i terapijsko

⁵⁰ Great Spas of Europe, <https://unesco.org.uk/wp-content/uploads/2021/07/Great-Spas-of-Europe-Press-Release-1.pdf>, (23.09.2022)

okruženje u slikovitom krajoliku. Zajedno, ova mjesta utjelovljuju značajnu razmjenu ljudskih vrijednosti i razvoja u medicini, znanosti i balneologiji.⁵¹

Upisom na Popis svjetske baštine 24. srpnja 2021. projekt je uspješno postigao prekretnicu. Nakon uspješne nominacije otvaraju se nova pitanja i zadaće za ovaj transnacionalni europski projekt. Pozitivan razvoj projekta ovisi o sposobnosti članova da pokrenu procese orijentirane na rezultate za upravljanje (planiranje, praćenje, kontroliranje) ovih zadataka, kako bi okupili dionike i ljude iz različitih sredina. Spektar kulturnih i administrativnih aktivnosti paneuropskog projekta stvara jedinstven opis posla za ambicioznog kandidata zainteresiranog za europski kontekst.⁵²

2.4. HERA projekt The European Spa

Projekt “The European Spa as a Transnational Public Space and Social Metaphor” pokrenut je uz pomoć programa *Humanities in European Research Area* (HERA) 2019. godine. Cilj programa je da rekonstruira nastanak, razvojne perspektive i procvat europskih povijesnih lječilišta od 18. i 19. stoljeća preko promjena i izazova 20. stoljeća do danas.⁵³

Hipoteza projekta je da je uspon lječilišta stvorio poseban, transnacionalni i postojan narativ lječilišta u europskoj kulturi, sa skupom aktualnih motiva (uzimanje vode), diskurzivnih elemenata i narativnih stilova. Primjeri navedenog mogu se pronaći u putopisima, dnevnicima, romanima, filmovima itd., koje su stvarali autori od Thomasa Manna do Dubravke Ugrešić, ili redatelji poput Alaina Resnaisa i Nikite Mihalkova. Postavljena je temeljna poveznica između transnacionalizma i nacionalizma u kasnom 19. i ranom 20. stoljeću. Polazna hipoteza je da se paneuropska kultura lječilišta mijenja od kruženja modela unutar imperijalnih konteksta (s carom Petrom I. koji je kopirao model i implementirao europska lječilišta u Rusiji) do osporavanja modela ideoloških sustava. Još jedna hipoteza projekta je da su ideološke promjene i pojava masovne mobilnosti u 20. stoljeću naglasili intrinzične

⁵¹ UNESCO, <https://whc.unesco.org/en/list/1613/>, (23.09.2022)

⁵² UNESCO, <https://whc.unesco.org/en/list/1613/>, (23.09.2022)

⁵³ The European Spa Project: <https://www.theeuropeanspa.eu/project/index.html>, (08.09.2022.)

napetosti između provedbe normi, poput medicinskih režima u toplicama, i kršenja normi, često u obliku neformalne društvenosti i hedonističke potrošnje.⁵⁴

Projekt ispituje važnost transnacionalne i paneuropske baštine za suvremenu revalorizaciju lječilišta i lječilišne kulture. Projekt European Spa dostupan je javnosti. Međutim, stvarno funkcioniranje brojnih odmarališta dovedeno je u pitanje mnoštvom čimbenika, od nestanka socijalne države do mijenjanja ideja o tijelu, zdravlju i dobrobiti, sve više deinstitutionaliziranih, individualiziranih i komodificiranih pod nazivom "wellness". Organizatori projekta surađuju s pridruženim partnerima putem radionica, publikacija i izložbi te istražuju njihovu ulogu u procesu stvaranja novih ili ponovnog kreiranja starih europskih identiteta.⁵⁵

Istraživački projekt usmjeren je na tri glavna zadatka:

1. Revalorizacija i razvoj lječilišne kulture, često uokvirene lokalnom ili nacionalnom poviješću, kao paneuropski fenomen sam po sebi.
2. Produbljenje i razumijevanje povijesti lječilišta, ispitujući sudbinu europskih lječilišta i europske lječilišne kulture tijekom 20. stoljeća, pod utjecajem tehničkih inovacija, kroz prožimanje nacionalizma i novih radikalnih političkih i društvenih ideologija.
3. Analiziranje nedavne upotrebe ove vrste europske prošlosti (ili nedostatak iste) za revalorizaciju lječilišta kao baštine, budući da prolaze kroz značajne transformacije početkom 21. stoljeća propašću država blagostanja i usponom novih, individualiziranih oblika wellness kulture.⁵⁶

Projekt istražuje koliko dugo je institucija lječilišta služila kao takav transnacionalni prostor, gdje su se susretale različite nacionalnosti, etniciteti i društvene klase. Ili obrnuto, kada su određene skupine posjetitelja toplica bile isključene iz odmarališta i iz kojih posebnih razloga. Stoga, u svrhu odgovora na postavljena pitanja istraživači se bave se analizom povijesnih zapisa, tekstualnih i

⁵⁴ The European Spa as a Transnational Public Space and Social Metaphor: https://www.theeuropeanspa.eu/_media/The_European_Spa_HERA_Project_description.pdf, str. 3, (08.09.2022.)

⁵⁵ Ibidem.

⁵⁶ The European Spa as a Transnational Public Space and Social Metaphor: https://www.theeuropeanspa.eu/_media/The_European_Spa_HERA_Project_description.pdf, str. 2-3, (08.09.2022.)

vizualnih prikaza lječilišne kulture od 19. stoljeća do danas u njihovim suvremenim kontekstima, obrađujući posebnu pozornost na ulogu lječilišta i njegovih institucija da i one budu uključene.⁵⁷

Plan je da projektni partneri kreiraju putujuću izložbu, postavljenu u raznim lječilištima i muzejima lječilišta, obrazovne materijale i katalog digitalnih izvora o europskoj lječilišnoj kulturi. Prikazan je terenski rad u različitim zemljama s programom "istraživač u rezidenciji". Tijekom provođenja projektnog istraživanja na lokacijama partnera u toplicama, organizirani su događaji otvoreni za javnost kao što su predavanja, vođene ture kroz muzeje/okolicu toplica, prezentacije i rasprava o književnim djelima ili filmovima vezanima za temu europske spa kulture.⁵⁸

⁵⁷ The European Spa as a Transnational Public Space and Social Metaphor: https://www.theeuropeanspa.eu/_media/The_European_Spa_HERA_Project_description.pdf, str. 3, (08.09.2022.)

⁵⁸ Ibidem, str. 5 (08.09.2022.)

3. EUROPSKI PRIMJERI DOBRE PRAKSE

Destinacije koje pružaju usluge zdravstvenog turizma svoje postojanje temelje na prirodnim ljekovitim čimbenicima, sadržajima, tehničkoj opremi i kvalitetnom osoblju, osposobljenom za liječenje i pružanje specifičnih medicinskih tretmana posjetiteljima, ali i na postojanju učinkovitog sustava koji uključuje cjelovitu ponudu, a koji se odnosi se na ugostiteljstvo, prihvat, smještaj i zabavu, kako bi boravak i iskustvo putovanja u prostoru bili što ugodniji i pružili najveći mogući užitek posjetiteljima.⁵⁹

Kako bi lječilište bilo konkurentno i ostvarilo veću potražnju od one motivirane prethodnom potrebom za liječenjem, mora se razviti u destinaciju zdravstvenog turizma. Dakle, ponudu je potrebno obogatiti sadržajima za pružanje različitih spa&wellness usluga u svrhu promicanja, stabilizacije i obnove tjelesnog, psihičkog i socijalnog blagostanja uz pomoć prirodnih ljekovitih i drugih čimbenika okoliša, te sportsko-rekreacijskim i kulturnim sadržajima. Također, bitno je i estetsko uređenje turističkog područja: parkovi, šetnice, mjesta za "opušteno" provođenje slobodnog vremena i sl.⁶⁰

U nastavku će biti prikazani primjeri poznatih destinacija zdravstvenog turizma u Europi, koje svojim integriranim proizvodom zdravstvenog turizma privlače veliki broj gostiju.

3.1. Njemačka

Njemačka je jedna od razvijenih destinacija zdravstvenog turizma, koja ima dugu tradiciju kupališta i lječilišta, a i danas se ističe među konkurencijom po broju posjeta lječilištima. Tijekom 18. stoljeća Njemačka je imala niz dobro razvijenih lječilišnih centara koji su uglavnom služili višoj i višoj srednjoj klasi u medicinske i rekreacijske svrhe. Lječilišni centri nudili su *Kur*-tretmane što je značilo topličke tretmane povezane s nizom različitih oblika hidroterapije i fizioterapije. Tijekom 19. stoljeća Europa je svjedočila pokretima zdravstvene reforme, koji su naglašavali važnost pridržavanja prirodnog načina života i podržavali naturopatske terapijske

⁵⁹ Milićević, S.; Jovanović, D.: *Wellness tourism – competitive basis of european health tourism destination*, str. 855.

⁶⁰ Ibidem.

prakse, od kojih su mnoge ovisile o ljekovitim moćima vode i toplih izvora.⁶¹ U Njemačkoj su toplice nekada bile u središtu različitih krugova komunikacije. Poznate terme su funkcionirale kao važna sastajališta društvenih elita šireg geografskog područja. Međutim, kao temeljno javni prostori, toplice su također postale izvor skandala u njemačkom društvu kasnog osamnaestog stoljeća. Tijekom kasnog osamnaestog i ranog devetnaestog stoljeća razvila se turistička struja lječilišnih publikacija koje su lječilišta opisivala prvenstveno kao prostore za slobodno vrijeme, društvenu interakciju i uživanje u krajoliku. Kao rezultat toga, znanje o toplicama kao ranim turističkim prostorima postalo je rašireno krajem osamnaestog i početkom devetnaestog stoljeća.⁶² U Njemačkoj razlikujemo:

- Kneipp toplice, koje provode hidroterapeutske metode liječenja koje je razvio Sebastian Kneipp;
- Mineralna lječilišta koje koriste metode liječenja na bazi minerala;
- Močvarne ili Moor toplice, koje koriste tehnike i proizvode bazirane na močvarnom liječenju;
- Morske toplice, fokusirane na metode liječenja korištenjem ljekovitih učinaka okoliša ili morskog krajolika;
- Lječilišta sa slanom vodom, koriste hidroterapeutske metode liječenja na bazi soli.

Terme sadrže različite saune, parne kupelji i solarije, s posebnim dijelom posvećenim kozmetičkim spa tretmanima kao što su tretmani lica, manikura i pedikura, masaže i omatanja tijela. Najpoznatije termalno lječilište u Europi, grad Baden-Baden ima dugogodišnju lječilišnu kulturu zahvaljujući svojim ljekovitim termalnim izvorima bogatim mineralima. I terme Friedrichsbad, izgrađene 1869. godine, imaju 17 wellness stanica koje se sastoje od bazena, sauna, parnih kupelji te toplih i hladnih bazena. Jedno od najpopularnijih područja Rajne-Majne za termalne kupke su Taunus Therme u Bad Homburg v. d. Höhe. Filozofija objekta uključuje korištenje četiri zemaljska elementa, vode, vatre, zraka i zemlje za pružanje wellnesa i temelj je ove oaze za

⁶¹ Marezki, T.W.: *Cultural Variation in Biomedicine: The Kur in West Germany. Medical Anthropology Quarterly*, New Series, Vol. 3 (1), 1989. str. 22-23.

⁶² Lotz-Heumann, U.: *The German Spa in the Long Eighteenth Century*, Routledge, New York, 2021, str. 38-41.

slobodno vrijeme.⁶³ Bad Füssing i njegova voda sadrži posebnu vrstu sulfidnog sumpora koji ima dubok učinak na zglobove, dok je Bad Reichenhall poznat po svojoj ljekovitoj alpskoj vodi bogatom solju (njome se korisnici inhaliraju, grgljaju, piju ili koriste u terapijskim kupkama sa slanom vodom).⁶⁴

3.2. Mađarska

Mađarska je zemlja s obiljem termalnih voda. Ljekovite termalne vode nalaze se na više od 80% teritorija Mađarske. Osim Japana, Islanda, Francuske i Italije, zalihe termalnih voda najveće su u Mađarskoj. Posjeduje čak 1300 termalnih izvora, dok u cijeloj zemlji postoji oko 350 „javnih kupališta“. Usluge koje se nude u mađarskim kupalištima su spa i wellness tretmani te se pružaju i usluge fizikalne terapije. Tijekom povijesti kupališni i lječilišni turizam je uvijek imao važnu ulogu u Mađarskoj, ali i u današnje vrijeme je nekoliko sati provedenih u "javnim kupalištima" dio dnevne rutine mnogih Mađara. Wellness turizam u toplicama zastupljen je kroz sljedeće sadržaje, usluge i pakete:⁶⁵

- Turske ili rimske kupelji;
- Liječenje na prirodan način;
- Dijetetski centri za liječenje probavnog trakta (mineralna voda + bio hrana);
- Termalna voda + kozmetički tretmani;
- Termalna voda + eko-turizam;
- Termalna voda + seoski turizam;
- Termalna voda i sport;
- Vođeni tretmani (krvožilni problemi, probavni problemi i pregled raka, wellness);
- Konferencije i wellness;
- Obiteljski odmor, aqua-parkovi.

Među najpoznatijim toplicama Mađarske je Gyula koja se nalazi u parku nekadašnjeg dvorca Almasi. Ima 19 bazena od kojih su neki tamni poput ulja jer

⁶³ Spas in Germany, <https://www.howtogermany.com/pages/spas.html> (08.09.2022.)

⁶⁴ Dip, soak and steam: the best spas in Germany: <http://www.dotwnews.com/spa-wellness/dip-soak-and-steam-the-best-spas-in-germany> (08.09.2022.)

⁶⁵ Ibidem, str. 858.

ljekovita voda od 72°C u njima dopire s 2005 m dubine. Zatim je tu Miskolctapolca, čudo prirode i jedinstveno lječilište Europe, poznato po svojim termalnim kupkama koje se nalaze u kraškoj špilji (Cave Bath). Ogromni špiljski sustav ispunjen je termalnom vodom temperature 29°C, podijeljen u 5 zasebnih cjelina. Također Spa Bükfürdo u svojoj ponudi ima 32 bazena s ljekovitom vodom. Lillafüred je još jedno prirodno blago koje podsjeća na bajkovito selo usred šume i značajan je wellness centar u zemlji. Većina stranih posjetitelja dolazi iz Austrije, Njemačke i Rusije. Strani posjetitelji posjećuju više složenije javne kupelji u povijesnim zgradama (turske kupelji i kupališta u baroknom stilu). Dok od smještajnih kapaciteta preferiraju wellness i spa hotele.⁶⁶

3.3. Italija

Italija je zemlja čija je termalna tradicija stara tisućama godina te se može pohvaliti s oko 2300 mineralnih izvora, smještenih na 930 lokacija. Povezivanje lječilišta i wellness centra koje se dogodilo početkom 90-ih godina dovelo je do pojave novog sektora – lječilišnog wellness centra, koji karakterizira korištenje lječilišnih proizvoda i usluga. U odnosu na turističke aktivnosti, postupno smanjivanje broja tretmana u toplicama zamijenjeno je rađanjem nove vrste turizma, a sastav turističkih tokova promijenjen je pomakom od ljekovitih prema preventivnim. Danas spa sektor karakteriziraju različite aktivnosti, od flaširane vode do tradicionalnih spa usluga, wellnessa, fitnessa i usluga ljepote. Talijanska lječilišta postala su moderna destinacija zdravstvenog turizma, s linijom proizvoda posvećenih zdravlju te općem fizičkom i psihičkom blagostanju ljudi. Osim tradicionalnih terapija, lječilišta su razvila niz programa wellnessa, rehabilitacije, tretmana ljepote i psihofizičke relaksacije.⁶⁷

Među najpoznatijim toplicama u Italiji, ali i najvažnijim lječilišnim kompleksima u svijetu su Terme Abano. To je najveće lječilište u Europi specijalizirano za liječenje blatom. Ima 78 hotela, a svaki hotel ima svoj termalni centar (120 termalnih bazena). Uz njih, Terme Merano su također jedne od poznatijih terma koje se nalaze na "sunčanoj strani Alpa", a sadrže 25 bazena. Montecatini terme su najveće toplice u Italiji, a nude sveobuhvatnu ponudu spa i wellness tretmana u toplicama, hotelima i

⁶⁶ Milićević, S.; Jovanović, D.: *Wellness tourism – competitive basis of european health tourism destination*, str. 859.

⁶⁷ Ibidem.

wellness centrima. Sastoje se od sveukupno 190 hotela. Lječilišni turizam u Italiji drugi je u Europi po broju posjetitelja, odmah iza Njemačke, koja bilježi oko 8 milijuna topličkih posjetitelja godišnje. Većina stranih posjetitelja dolazi iz Austrije, Švicarske, Francuske i Njemačke.⁶⁸

3.4. Slovenija

Slovenija ima 15 prirodnih lječilišta i toplica, a sva lječilišta su uključena u javnozdravstvenu mrežu Slovenije. U ponudi lječilišta ne samo da su prisutne usluge balneoterapije i fizioterapije, već i suvremene metode za zdravstvenu dobrobit, ali i novi programi za očuvanje zdravlja i prevenciju bolesti. Wellness centri u toplicama nude fitness, turske i finske kupelji, džakuzije te razne kupke i masaže. Neki wellness centri nude masaže i ostale usluge koje se temelje na znanjima starog Istoka (shiatsu, reiki, ayurveda, sawadee, watsu, tui-na, scen tao, masaže vrućim kamenjem). Wellness usluge pružaju samo školovani stručnjaci s certifikatima. Usluge wellness hotela podijeljene su u nekoliko kategorija:

- Duh i um – društvena i kulturna događanja, razgledavanja, radionice, predavanja i sl.;
- Zdravstvene – wellness usluge povezane s tradicionalnom medicinom i klinikama za uljepšavanje;
- Vitalna kuhinja – izbor raznih vegetarijanskih i makrobiotičkih načina prehrane;
- Ljepota i kozmetika – usluge koje se pružaju u kozmetičkim centrima, kozmetičke masaže, pedikura, manikura i frizerski saloni,
- Opuštanje, udobnost – razne masaže i kupke, vježbanje joge, pilatesa i tai chija.

Među najpoznatije toplice Slovenije spadaju Terme Olimia. Svojim gostima nude wellness centar "Orhidelia" – koji se smatra najboljim wellness centrom u Sloveniji u zadnjih 5 godina, zatim nude Svijet sauna "Termalia" – čija je veličina 1 550 m² što ga čini najvećim u Sloveniji. Terme Zreče nude wellness & spa resort Idila:

⁶⁸ Milićević, S.; Jovanović, D.: *Wellness tourism – competitive basis of european health tourism destination*, str. 859-860.

Sawadee Idila Orient (tajlandske masaže, japanski rituali Hanakasumi, ayurveda), Prirodna idila (razni programi najboljeg od prirode) i planinski wellness na Rogli. Terme Ptuj obuhvaćaju wellness centar Valens Augusta koji se sastoji od tri dijela: "Imperium" s ponudom dobrog osjećaja, termalne kupke i saune "Flavia" i bazenski dio "Vespazian".⁶⁹ Terme Rogaška imaju habsburšku tradiciju, a nude beauty tretmane, wellness centre, medicinski centar i mnoštvo sportskih sadržaja.⁷⁰ Terme Dobrna, kao moderno lječilište i turističko središte bogate lječilišne tradicije, koriste prirodne ljekovite činitelje i dostignuća u medicinskoj znanosti, što ih čini konkurentnim na slovenskom turističkom tržištu.⁷¹ Zbog široke ponude slovenska su lječilišta posjećuju i strani gosti, koji čine 43% turističkog prometa, a najviše dolaze iz Italije, Austrije i Njemačke.⁷²

⁶⁹ Milićević, S.; Jovanović, D.: *Wellness tourism – competitive basis of european health tourism destination*, str. 858

⁷⁰ Rogaška: <https://www.mountvacation.hr/slovenija/rogaska-slatina>, (20.09.2022.)

⁷¹ Terme Dobrna: <https://www.termes-dobrna.si/hr/o-termama-dobrna>, (20.09.2022.)

⁷² Milićević, S.; Jovanović, D.: *Wellness tourism – competitive basis of european health tourism destination*, str. 858.

4. ZDRAVSTVENI TURIZAM U HRVATSKOJ

Sektor turizma u Hrvatskoj značajno pridonosi hrvatskom BDP-u. U 2019. taj je udio bio 24,3%%, a predviđa se da će u 2028. činiti čak 31,7%. No, 2020. s pandemijom COVID-19 taj se udio smanjio na 10,2% cjelokupnog gospodarstva, što je uzrokovalo i ozbiljan pad ukupnog doprinosa gospodarstva putovanja i turizma zapošljavanju (-15,6%). Ovaj sektor napredovao je tijekom godina, ali još uvijek je nedovoljno diversificiran u sferi zdravstvenog turizma, uključujući i njegove podvrste. Upravo bi zdravstveni turizam mogao biti pravi odgovor za rješavanje ključnih problema održivosti aktualnog modela masovnog turizma, kroz produljenje kratke turističke sezone i širenje okvira vezanih uz masovni tip turizma koji se temelji na konceptu „sunce i more“.⁷³ Ministarstvo turizma i sporta i Ministarstvo zdravlja dvije su vladine institucije odgovorne za planiranje i provedbu strategije razvoja zdravstvenog turizma u Hrvatskoj. Nacionalna strategija razvoja zdravstva Republike Hrvatske 2012.- 2020., Strategija razvoja hrvatskog turizma do 2020., Akcijski plan razvoja zdravstvenog turizma 2014., Nacionalni plan oporavka i otpora 2020. su dokumenti koji pokrivaju sferu razvoja zdravstvenog turizma.⁷⁴

Prema postojećim statističkim podacima, zdravstvenim turizmom u Hrvatskoj upravljaju uglavnom srednje i male privatne ordinacije, prvenstveno specijalizirane za stomatologiju, plastičnu kirurgiju i dermatologiju, IVF, oftalmologiju, ortopediju, fizikalnu medicinu i rehabilitaciju. Nadalje, može se reći da je ova institucija koncentrirana prvenstveno na tri područja: Zagreb, Istra i Kvarner. Trenutačni tržišni položaj zdravstvenog turizma u Hrvatskoj uglavnom je određen pojedinačnim naporima privatnih ordinacija i klinika u prodoru na tržište, pristupačnim cijenama za međunarodno prihvatljivu kvalitetu u nekoliko područja medicinske ekspertize te kredibilitetom osoblja i opreme.⁷⁵ U području zakonodavstva nedostaju akti o zdravstvenim uslugama u turizmu, koji bi omogućili obavljanje zdravstvenih usluga u sklopu turizma i ugostiteljstva. Potrebno je ulagati u kapacitete hotela i zdravstvene suprastrukture prema zahtjevima suvremene svjetske turističke potražnje, što uključuje obrazovanje kadrova i povećanje konkurentnosti na međunarodnom tržištu.

⁷³ Barač Miftarević S. *Medical Tourism in Croatia: Where are we now?* J. appl. health sci. 2022., str. 123.

⁷⁴ Ibidem, str. 124.

⁷⁵ Ibidem, str. 124.

Hrvatska se nalazi u jednoj od najrazvijenijih regija zdravstvenog turizma u Europi, gdje vlada velika konkurencija u susjednoj Sloveniji, Mađarskoj i Austriji. U kontekstu EU, Poljska, Češka, Rumunjska i Bugarska također su konkurenti u sektoru zdravstvenog turizma.⁷⁶

U Hrvatskoj ponuda zdravstvenog turizma obuhvaća skup pružatelja usluga lječilišnog, wellnessa i medicinskog turizma u sferama privatnog i javnog sektora. U privatnom vlasništvu je manji broj toplica i termi, gotovo sva ponuda wellnessa i značajan dio ponude medicinskog turizma. Svi oni su tržišno orijentirani kao malo ili srednje poduzetništvo. Suprotno tome, nalaze se lječilišta, specijalne bolnice i veliki bolnički sustavi koji su zaduženi za kontrolu najvećih prirodnih ljekovitih činitelja trenutno korištenih poput termalnih voda, naftalana i slično, a koji su ključni činitelji prepoznatljivosti i vjerodostojnosti zdravstveno-turističke ponude u Hrvatskoj zbog svoje koncentracije i veličine stručnog znanja. Bitno je napomenuti kako su oni maksimalno usmjereni na korisnike HZZO-a, odnosno državnog zavoda za zdravstveno osiguranje te tako čine dio sustava javnog zdravstva.⁷⁷

Potražnja u Hrvatskoj odnosi se na pojedine segmente zdravstvenog turizma, stoga valja istaknuti kako su jedini raspoloživi podaci za segment lječilišnog turizma. To je odraz toga što usluge wellnessa nikada nisu prerasle u specifičan i prepoznatljiv motiv turističkog dolaska, ali i zato što se posebno ne prate statistički, što bi značilo da u Hrvatskoj nijedna hotelska kuća trenutno ne raspolaže konkretnim podacima o postotku dominacije wellness motivirane potražnje ukupnog broja noćenja. Moguće je jedino posredno prosuđivanje temeljem kretanja popunjenosti hotelske ponude više kategorije. Budući da se radi o korištenju kapaciteta od oko 50%, ne može se utvrditi da su zdravljem motivirani gosti značajnije do danas prepoznali potencijal hrvatske wellness ponude. Uz to, najveća koncentracija je u razdoblju od lipnja do rujna.⁷⁸ Sukladno tome, javlja se i opća nezainteresiranost u većini velikih medicinskih ustanova koje su u javnom vlasništvu, primjerice klinički bolnički centri, poliklinike, opće i kliničke bolnice, koje pružaju zdravstveno-turističke usluge. Za sada ne postoji zakonska obveza statističkog praćenja korisnika u sferi medicinskog turizma, iako

⁷⁶ Barač Miftarević S.: *Medical Tourism in Croatia: Where are we now?* J. appl. health sci. 2022, str. 124.-125.

⁷⁷ N. Ivandić, I. Kunst, N. Telišman - Košuta: *Pretpostavke održivosti zdravstvenog turizma u Republici Hrvatskoj*, Radovi Zavoda za znanstveni rad HAZU Varaždin; br. 27, 2016., str. 32.

⁷⁸ Ibidem, str. 37.

privatne klinike, bolnice i/ili ordinacije raspolažu s određenim podacima u sferi medicinskog turizma. U takvim uvjetima, ne postoji mogućnost da se približno utvrdi broj trenutnih korisnika koji koriste usluge medicinskog turizma, niti da se ukaže na određene trendove.⁷⁹

4.1. Povijesni razvoj zdravstvenog turizma u Hrvatskoj

Početke hrvatskog turizma kakvog poznajemo danas možemo povezati s razvojem termalnih mjesta i toplica tijekom 18. stoljeća, koje su nastajale najviše u kontinentalnoj Hrvatskoj oko termalnih izvora. Krajem 19. stoljeća takva vrsta razvoja odvija se i u priobalju, tako da je masovnija izgradnja terma i toplica započela paralelno s izgradnjom lječilišta u priobalju. Popularne termalne destinacije koje se tada počinju uređivati bile su Tuheljske, Varaždinske, Krapinske, Stubičke, Sutinske, Lipičke, Daruvarske toplice i lječilište Topusko. Najstarija termalna građevina je Antunova kupka u Daruvarskim toplicama, koja datira iz 1762. godine.⁸⁰

Na popisu elitnih lječilišta, krajem 19. stoljeća, nalaze se Krapinske toplice, u sklopu kojih je napravljen restoran, hotel i lječilišna zgrada. Plemić Franjo Keglević zaslužan je za njihov rast i razvoj te je upravo on uvelike ulagao u njih. Stubičke toplice su također doživjele procvat kada ih je biskup Maksimilijan Vrhovac kupio i počeo s ulaganjem. U baroknom stilu 1811. uređena je glavna kupališna zgrada s parnom kupelji i osmerokutnim paviljonom.⁸¹

Iako Hrvatska ima dugu tradiciju zdravstvenog turizma još od rimskog doba, s izvorima termalne vode, prvi dokumentirani povijesni zapisi pokazali su da je zdravstveni turizam započeo na otoku Hvaru 1868. godine kada je osnovano Higijensko društvo Hvar. Austrijska vlada je službeno priznala Opatiju kao prvo klimatsko ljetovalište na Jadranskoj obali. Opatija je i danas lider zdravstvenog turizma u Hrvatskoj, s posebnom bolničkom ponudom za rehabilitaciju srčanih, plućnih i

⁷⁹ N. Ivandić, I. Kunst, N. Telišman - Košuta: *Pretpostavke održivosti zdravstvenog turizma u Republici Hrvatskoj*, Radovi Zavoda za znanstveni rad HAZU Varaždin; br. 27, 2016., str. 37.

⁸⁰ Hrvatski muzej turizma, Zakošek, B.: *Od blatne kupke do wellnessa – Razvoj zdravstvenog turizma u Hrvatskoj*, 2010., str. 2.

⁸¹ Ibidem, str. 20.

reumatskih oboljenja. Geić navodi da bi čak 222 destinacije u Hrvatskoj mogle biti potencijalni izvor za dodatnu zaradu zdravstvenog turizma.⁸²

Zdravstveni turizam definitivno ima dugu tradiciju u Hrvatskoj, još iz rimskog doba kada su nastala termalna kupališta, ljetnikovci i privatna odmorišta. Sredinom 19. stoljeća razvijaju se turistička lječilišta koja su imala izvore tople mineralne vode i koja su počela isticati važnost oporavka organizma i liječenja. Kao što je već spomenuto, klimatska lječilišta otvaraju se u Hvaru, Opatiji, Velom i Malom Lošinj, Crikvenici, na Rabu, u Delnicama i Skradu. U tom periodu nastajale su i prve turističke organizacije poput lječilišnih i higijeničkih društava. Opatija 1889. dobiva titulu prvog morskog klimatskog lječilišta na Jadranu.⁸³ U Opatiji su se nudili razni programi toplih morskih kupka, talasoterapije s inhalacijom morske vode, tretmani oblikovanja tijela s termoteracijama i elektroterapijama te podvodne i vibracijske masaže.⁸⁴

Od 1995. pri Hrvatskoj gospodarskoj komori djeluje Zajednica zdravstvenog turizma, a njezini članovi bile su specijalne bolnice i toplice te lječilišta. Kasnije je formirana grupacija lječilišta i specijalnih bolnica te grupacija wellness centara. Grupacija wellness centara sastoji se od 28 hrvatskih wellness centara čija je ideja da se stvori zaštićeni brand pod nazivom „hrvatski wellness“.⁸⁵

Na Jadranu se zdravstveni turizam počinje razvijati po uzoru na popularna europska lječilišta. Kako jadranska obala obiluje povoljnim prirodnim resursima poput mediteranske vegetacije, ugodne klime, morske obale, blata koji ima ljekovita svojstva i termalne vode, vrlo je pogodna i za razvoj zdravstvenog turizma. Zbog navedenih resursa počinje izgradnja hotela i ostalih ustanova koje će pružati zdravstvene usluge. Na jadransku obalu prvi su počeli pristizati turisti iz Austro-Ugarske Monarhije, ali i ostalih europskih država. Prva lječilišta toga doba izgrađena su u Opatiji, Lošinj i Savudriji. Kasnije se počinju razvijati lječilišta koja imaju pogodnu klimu poput onih u Lovranu, Hvaru, Rovinju, Brijunima i Crikvenici.⁸⁶

⁸² Geić S. *Menadžment selektivnih oblika turizma*, Split: Sveučilišni studijski centar za stručne studije; 2011., str. 575.

⁸³ Opatija.hr: <https://www.opatija.hr/hr/vijesti/novosti/na-danasnji-dan-1899-opatija-postalaklimatsko-ljeciliste,10884.html> (20.08.2022.)

⁸⁴ Croatia.hr: <https://croatia.hr/hr-HR/dozivljaji/zdravlje-i-wellness/Kvarner-kolijevka-zdravogdisanja-i-zdravog-sna> (20.09.2022.)

⁸⁵ Nacional.hr: <https://www.nacional.hr/wellness-industrija-koja-osvaja-hrvatsku> (20.09.2022.)

⁸⁶ Muzur, A.: *Kako se kali(o) Kurort; Povijest problema lječilišne regulative na primjeru Opatije i*

Važno je spomenuti i Brijune koji su se zahvaljujući Paulu Kupelwieseru rano pozicionirali kao klimatska lječilišna destinacije. On ih je kupio 1893. i nakon uspješnog iskorjenjivanja malarije uz pomoć bakteriologa Roberta Kocha, pretvorio ih u elitnu destinaciju. Sagradio je hotele i luksuzne vile, bazen s grijanom morskom vodom, igralište za tenis, konjičko trkalište. Brijuni su se do Prvog svjetskog rata, odnosno u prvoj fazi svog razvoja pozicionirali kao klimatsko lječilište. Brijune su kao destinaciju lječilišnog turizma promovirale i otočne novine i vodiči, a posebno je bilo popraćeno otvaranje zimskog bazena 1913. godine. Otočje je promovirano kao „*Eldorado za rekovalescente svih vrsta*“. Organizirala su se putovanja vlakom na Brijune iz Beča, Berlina, Pariza, Sankt Peterburga i Venecije, a turiste je na Brijune prevozio prvi brod za putnike na dizelski motor. Upravo zbog svega navedenog su Brijuni postali egzotični novitet u turizmu.⁸⁷

Slika 5. Grijani bazen s morskom vodom na Brijunima

Izvor: Nacionalni park Brijuni: <https://www.np-brijuni.hr/hr> (09.09.2022.)

Lovrana u posljednjih stotinu i pedeset godina, Pregledni znanstveni članak, Vol.1 No.1, Rijeka, 2010., str. 15–18.

⁸⁷ Urošević, N.: *Brijuni kao model razvoja održivog kulturnog i zdravstvenog turizma*. Pula: Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, 2021, str. 17.

4.2. Resursna osnova za razvoj zdravstveno-turističke ponude

Temelj zdravstvenog turizma, kao i svakog turističkog razvoja, čini resursna osnova. Dio resursne osnove čine već postojeći sadržaji za razvoj zdravstvenog turizma u nekoj destinaciji, bilo oni posredno ili neposredno povezani s ponudom zdravstvenog turizma općenito. Važno je napomenuti da, kao i ostali posebni oblici turizma, zdravstveni turizam također ovisi o stupnju turističkog prometa i turističke razvijenosti u destinaciji, što znači da je lakše u neku destinaciju uvoditi nove proizvode za ciljne segmente tržišta, ako je i ona sama razvijenija. Odnosno, posebne oblike turizma teže je razvijati u destinacijama koje imaju nisku stopu turističke potražnje i nerazvijenu ponudu. Upravo zato se u ovom poglavlju nalazi i analiza ponude turističkih smještajnih kapaciteta. Kvalitetna strategija i razvojni plan koji su temeljiti i fleksibilni, omogućuju i uspješan razvoj turizma.⁸⁸ Zadovoljstvo korisnika i praćenje poslovanja ključni su preduvjet kako bi se efikasno vodila politika u zdravstvenom turizmu. U Hrvatskoj još uvijek nema dovoljno vjerodostojnih i raspoloživih podataka o zadovoljstvu korisnika i poslovanju prema pružatelju usluga zdravstvenog turizma. Stoga takvo stanje otežava donošenje odluka vezanih uz razvoj, ali i za upravljanje razvojnim procesom.⁸⁹

Perspektivni razvoj zdravstvenog turizma izražen je, jer je riječ o proizvodu koji raste po stopi između 15% i 20% na globalnoj razini godišnje. Važno je napomenuti kako Hrvatska ima iznimne komparativne prednosti za razvoj ovog posebnog oblika turizma zbog svojih prirodnih ljepota, duge tradicije, povoljne klime, sigurnosti, konkurentnih cijena, dobre reputacije zdravstvenih usluga te svoje blizine velikim europskim tržištima.⁹⁰

Resursna osnova čini temelj svakog turističkog razvoja, pa tako i zdravstvenog turizma, pri čemu se u ovom slučaju misli na prirodne ljekovite činitelje.⁹¹ Ovo potpoglavlje bit će usmjereno na identifikaciju, vrednovanje i klasifikaciju resursa.

⁸⁸ Cooper, C., et. al., *Ekonomija turizma - Načela i praksa*, Ekokon, Split, 2008., str. 249.

⁸⁹ Akcijski plan razvoja zdravstvenog turizma, op. cit., str. 56.

⁹⁰ Ministarstvo zdravlja RH, i HTZ, brošura wellness Hrvatska, www.business.croatia.hr, (12.09.2022)

⁹¹ Kunst, I., Tomljenović, R. *Uloga zdravstvenog turizma u podizanju konkurentnosti ruralnih područja RH*, Zagreb, 2011., str 19.

Zdravstveni turizam, kao poseban oblik turizma, ovisi o stupnju turističkog prometa i turističke razvijenosti u destinaciji. Lakše je razvijati nove proizvode u razvijenijoj destinaciji, odnosno posebni oblici turizma teže se razvijaju u destinacijama s niskom stopom turističke potražnje i nerazvijenom turističkom ponudom. Stoga, potencijal za razvoj zdravstvenog turizma uglavnom ovisi o prirodnim ljekovitim činiteljima koji postoje na nekom području, a koji mogu biti vezani uz ljekovita blata, termo-mineralne vode te uz planinske prirodne ljekovite činitelje.⁹²

Prirodnim ljekovitim činiteljima smatraju se dijelovi prirode koji povoljno djeluju na očuvanje i unapređenje zdravlja, sprečavanje, oporavak, liječenje i rehabilitaciju, odnosno na poboljšanje kvalitete života. Hrvatska ima nedvojbeno puno nalazišta prirodnih ljekovitih činitelja, međutim puno je manje mjesta primjene zbog niza razloga. Već je spomenuto kako lječilišni turizam ne bi mogao opstati bez prirodnih ljekovitih činitelja koji se dijele na toplične, klimatske i morske.⁹³ Dio odgovornosti za očuvanje prirodnih ljekovitih činitelja u Hrvatskoj leži u mreži županijskih zavoda i javnom zdravstvu čiji su temelj načela Andrije Štampara. Dakle, lječilišni turizam ne može opstati u Hrvatskoj bez očuvanih prirodnih ljekovitih činitelja. Sukladno tome, trebalo bi osigurati posebnu skrb mjestima i/ili nalazištima gdje je mogućnost primjene prirodnih ljekovitih činitelja. Također, nužno je donijeti zakonsku regulativu za zdravstveni i lječilišni turizam potrebnu kao strategiju razvitka lječilišno turističkog mjesta.⁹⁴

4.2.1. Termalno-mineralne ljekovite vode

Osnovu za razvoj zdravstvenog i wellness&spa turizma čine termalno-mineralne i mineralne vode s ljekovitim svojstvima. Na području panonskog bazena u Hrvatskoj postoje brojna i obilna ležišta geotermalne vode. Na mjestima gdje je ta voda izbijala na površinu postoji tradicija uporabe prirodnih izvora u lječilišne i rekreativne svrhe. To su primjerice toplice Hrvatskog zagorja, Daruvarske i Varaždinske toplice. Međutim, u nekim područjima geotermalna voda ne izlazi na površinu, a do tih se spoznaja došlo 60-ih i 70-ih godina prošlog stoljeća tokom istraživanja koje je

⁹² Kunst, I., Tomljenović, R. Uloga zdravstvenog turizma u podizanju konkurentnosti ruralnih područja RH, Zagreb, 2011., str 19.

⁹³ Ivanišević G.: *Zdravstveno – lječilišne destinacije u Hrvatskoj*, Knjiga izlaganja na znanstvenom skupu; 2011; Veli Lošinj; Hrvatska. Zagreb: Akademija medicinskih znanosti Hrvatske; 2011. str. 68-80.

⁹⁴ Albert Cattunar et al: *Prirodni ljekoviti činitelji u Hrvatskoj*, Nastavni zavod za javno zdravstvo Primorsko goranske županije, Rijeka, str. 22.

provodila INA u cilju traganja za ležištima plina i nafte. Razvojem novih tehnologija, čovjeku je omogućeno preciznije lociranje geotermalnih izvora.

Područja u kontinentalnoj Hrvatskoj s termalno-mineralnom ljekovitom vodom su:

- Međimurska županija s dva geotermalna područja. Bušotinu Vučkovec 2 koriste današnje Toplice Sv. Martin, a temperatura vode kreće se od 32 do 34°C, pogodna je za liječenje degenerativnih bolesti kralježnice i zglobova. Draškovec u općini Prelog predstavlja geotermalno ležište čija temperatura vode iznosi oko 75 °C, a voda je pogodna za liječenje kožnih i reumatskih bolesti.⁹⁵
- Koprivničko-križevačka županija: geotermalna nalazišta vežu se uz tendenciju prenamjene nekada korištenih naftno-plinskih bušotina u geotermalne. Većinom se nalaze na području đurđevačke Podravine, a to su lokaliteti: Kutnjak – Lunjkovec, Ferdindovac, Križevčanka, Molve (voda niskog saliniteta s balneološkim svojstvima).⁹⁶
- Virovitičko-podravska županija: postoji puno geotermalnih ležišta. Prema povijesnim zapisima, u rimskom dobu u Slatini je postojao izvor termalne vode, a postoji i saznanje da bi na području Orahovice također mogao postojati takav izvor. Tijekom 1950-ih godina INA je na ovom području napravila probna bušenja za naftu i plin te je tako otkriveno ležište geotermalne vode s ljekovitim svojstvima sličnim onima u Rogaškoj Slatini.⁹⁷

4.2.2. Mineralne ljekovite vode

Najznačajniji izvor mineralne ljekovite vode nalazi se na lokalitetu Filipan 1 koji se nalazi u neposrednoj blizini Toplica Sv. Martin. Riječ je o mineralnoj, natrijevo-kloridnohidokarbonatnoj, jodnoj, fluornoj hladnoj vodi prema balneološkoj klasifikaciji. To znači da voda ima jake balneološke karakteristike po mineralizaciji, jodu, fluoru te ima povišene količine natrijeva klorida. Ova voda spada u tzv. naftne vode, a

⁹⁵ Kunst, I., Tomljenović, R. *Uloga zdravstvenog turizma u podizanju konkurentnosti ruralnih područja RH*, Zagreb, 2011., str 19.

⁹⁶ Ibidem, str. 17.

⁹⁷ Ibidem, str. 17.

blagotvorna je kod liječenja psorijaze, gljivičnih bolesti kože te kroničnih ekcema, dermatitisa, seboreičnog dermatitisa, mladenačke nečiste kože (akni), kod prhutanja i ispadanja kose, kod reumatskih bolesti zglobova, nategnuća mišića i ligamenata. Za ovaj izvor koncesiju ima tvrtka Martin d.o.o. koja na tržište plasira kozmetičke proizvode za njegu tijela i lica te buteljiranu vodu.⁹⁸

Izvor Apatovac na Kalniku je drugi značajniji izvor mineralne ljekovite vode. Voda se na ovom izvoru crpi od sredine 19. stoljeća. Ljekovitost ovog izvora priznata je službeno 1902. godine, a riječ je o mineralnoj rudnoj vodi. Tvrtka Badel je ovdje izgradila suvremenu punionicu mineralne i izvorske vode 2007. godine.⁹⁹

4.2.3. Ljekovita nafta

Temeljem dosadašnjih istraživanja u Hrvatskoj postoje pretpostavke za postojanje izvora ljekovite nafte pogodne za liječenje reumatskih i kožnih (psorijaze) bolesti. Međutim, ovi izvori nedovoljno su istraženi te bi trebalo izvršiti temeljitija istraživanja kojima bi se utvrdili izvori ljekovite nafte u Hrvatskoj. Pretpostavlja se da takvih izvora ima najviše na području općine Ferdinandovac, u Koprivničko-križevačkoj županiji.¹⁰⁰

4.2.4. Planinski klimatski ljekoviti činitelji

U turizmu se zdravstveni aspekt klime može stupnjevati kroz tri načina uporabe: preventiva, liječenje i zdravo okruženje. Klimatska lječilišta nalaze se tamo gdje klimatske pogodnosti blagotvorno djeluju na prevenciju i/ili ozdravljenje određenih bolesti. Krajem 19. i početkom 20. stoljeća, klimatska lječilišta bila su izuzetno popularna, jer je zbog nagle industrijalizacije i zagađenja urbana populacija obolijevala od respiratornih bolesti. S vremenom je takva vrsta lječilišta izgubila na popularnosti. Stoga, sve starije europsko stanovništvo s problemima termoregulacije, može uvelike utjecati na ponovni rast popularnosti klimatskih lječilišta. S tog gledišta, mikrolokaliteti koji imaju blagotvorne klimatske karakteristike postaju potencijalne važne turističke atrakcije. Dakle, valja istaknuti lokalitete poput: obronaka Papuka (s odgovarajućom ružom vjetrova i blagom planinskom klimom), obronci Kalnika i područje podno Ružice

⁹⁸ Kunst, I., Tomljenović, R. *Uloga zdravstvenog turizma u podizanju konkurentnosti ruralnih područja RH*, Zagreb, 2011, str. 17.

⁹⁹ Ibidem, str 18.

¹⁰⁰ Ibidem.

grada u Orahovici (visoka koncentracija ozona, pogodno djeluje u liječenju respiratornih bolesti).

4.3. Postojeća ponuda zdravstvenog turizma u Hrvatskoj

U Hrvatskoj aktualna ponuda zdravstvenog turizma obuhvaća cijelu zemlju, s naglaskom na sjeverno-zapadnu i primorsku Hrvatsku, Kvarner, Istru te područje Zagreba i županije Sjeverne Hrvatske.

Tablica 1. Pružatelji usluga zdravstvenog turizma u Hrvatskoj

Objekti ugostiteljske ponude		Zdravstvene usluge	
Wellness ponuda (hoteli i toplice)	Prirodna lječilišta		Klinike/bolnice
	Lječilišta	Specijalne bolnice	
Hoteli:	Lječilište Topusko	Varaždinske Toplice	Javne zdravstvene ustanove:
oko 80 hotela s wellness sadržajima	Top terme, Topusko	Stubičke Toplice	Klinički bolnički centri (5)
	Bizovačke Toplice	Krapinske Toplice	Kliničke bolnice (3)
Toplice (sa smještajem):	Veli Lošinj	Daruvarske Toplice	Klinike (5)
Terme Tuhelj	Istarske Toplice	Lipik	Opće bolnice (20)
Terme Jezerčica		Naftalan, Ivanić Grad	Poliklinike
Terme Sveti Martin		Thalasoherapia, Opatija	
Toplice Lešće		Thalasoherapia, Crikvenica	Privatne zdravstvene ustanove:
		Kalos, Vela Luka	oko 800 subjekata
		Biokovka, Makarska	

Izvor: Obrada autorice prema: Ministarstvo zdravlja RH, i HTZ, brošura wellness Hrvatska (www.business.croatia.hr, 12.09.2022)

Tablica 1. prikazuje podatke o smještajnim objektima koji pružaju usluge zdravstvenog turizma, a ubrajaju se u specijalne bolnice, lječilišta, toplice i medicinsku rehabilitaciju. Smještajni objekti koji pružaju ovu vrstu usluga nisu razvrstani prema vrstama lječilišta (klimatsko ili kupališno), nego s ostalim vrstama objekata za pružanje usluga smještaja.

Sukladno Strategiji razvoja turizma, lječilišni turizam u Hrvatskoj je nositelj zdravstveno turističke ponude. Stratešku prednost Hrvatske čini spoj ponude koju pružaju talasoterapijske i kontinentalne terme. Kako bi se unaprijedio budući razvoj medicinskog turizma, važno je i unaprjeđenje kvalitete ponude. Uz to, nužno je povezivanje s drugim sustavima zdravstvenog osiguranja članica EU. Tijekom proteklih godina, udio kapaciteta koji su u zakupu HZZO-a se kontinuirano smanjuje. Pojedina lječilišta i specijalne bolnice orijentirane su i dalje na HZZO, primjerice,

najveće specijalne bolnice u Hrvatskoj većinu svog kapaciteta popunjavaju putem HZZO-a. S druge strane, Top Terme Topusko, Lječilišta Veli Lošinj, SB Biokovka, SB Daruvarske Toplice i Istarske Toplice orijentirane su više na neproračunsko tržište, odnosno pokazuju značajniji odmak od usmjerenja prema HZZO-u.¹⁰¹

4.4. Trenutno stanje zdravstvenog turizma u Hrvatskoj

Trenutno stanje zdravstvenog turizma u Hrvatskoj nije obećavajuće, jer velike javne zdravstvene ustanove, poput kliničkih bolničkih centara, kliničkih i općih bolnica ili poliklinika ne pokazuju interes za medicinski turizam, što se reflektira na to da je zdravstveni turizam u Hrvatskoj još uvijek sporadičan, nedovoljno diversificiran, relativno neorganiziran i slabo prepoznatljiv. Ne postoji integracija među relevantnim dionicima i klsterskim organizacijama, a evidentan je i nedostatak sustavne nacionalne promocije i podrške. Hrvatska još uvijek nije međunarodno priznata destinacija zdravstvenog turizma. Prema postojećim statističkim podacima, medicinskim turizmom u Hrvatskoj upravljaju uglavnom srednje i male privatne ordinacije, prvenstveno specijalizirane za stomatologiju, plastičnu kirurgiju i dermatologiju, IVF, oftalmologiju, ortopediju, fizikalnu medicinu i rehabilitaciju. Također, može se reći da je ova specijalizirana ponuda koncentrirana prvenstveno na tri područja: Zagreb, Istra i Kvarner. Trenutačni tržišni položaj zdravstvenog turizma u Hrvatskoj uglavnom je određen pojedinačnim naporima privatnih ordinacija i klinika u prodoru na tržište, pristupačnim cijenama za međunarodno prihvatljivu kvalitetu u nekoliko područja medicinske ekspertize te kredibilitetom osoblja i opreme.¹⁰²

Zemlje poput Mađarske, Njemačke, Austrije i Turske imaju više ili manje stabilne zdravstvene sustave podržane vladinim strategijama i provedbom politike koja reformira staru zdravstvenu strukturu, kako u administraciji tako i u infrastrukturi. Napori koje su uložili ključni dionici uključivali su golemo ulaganja i promjene politika, kao što su smanjenje visokih poreza, nudeći ogromne mogućnosti za sektor medicinskog turizma. Sektor medicinskog turizma ovih zemalja značajno doprinose ukupnom BDP-u. Ministarstvo zdravstva Republike Hrvatske, nadležno za planiranje

¹⁰¹ Kunst, I.: *Upravljanje turističkom destinacijom u Hrvatskoj - ograničenja i mogućnosti*. U: Čorak, S. (ur.), *Izazovi upravljanja turizmom*, Zagreb: Institut za turizam, 2011. str. 1-14.

¹⁰² Barač Miftarević S. Medical Tourism in Croatia: *Where are we now?* J. appl. health sci. 2022, str. 124.

zdravstvene zaštite na središnjoj razini, pokrenulo je nekoliko strategija i akcijskih planova za poboljšanje zdravstvene zaštite, počevši od 1993. godine, uz pomoć Nacionalnog zdravstvenog vijeća osnovanog Zakonom o zdravstvenoj zaštiti (1993.). Nacionalna strategija zdravstvene zaštite kao instrument dugoročnog planiranja objavljena je 2012. godine. Njom je utvrđen kontekst, vizija, prioriteti, ciljevi i kritične zdravstvene mjere te služi kao temelj za izradu drugih potrebnih dokumenata vezanih uz zdravstvo u Hrvatskoj.¹⁰³

Donesene strategije relevantne su po svim osnovama i stoje same za sebe. Međutim, ključni dionici uzeti u obzir kao pouzdan izvor informacija zaključili su da je većina akcijskih planova koje su donijele nadležne institucije u smislu provedbe irelevantna provedena samo djelomično ili uopće nisu provedeni. Hrvatska još uvijek ne koristi puni potencijal za razvoj zdravstvenog turizma. Viša razina informiranosti menadžera, bitna za kratkoročno i dugoročno odlučivanje, trebala bi pomoći u postizanju bolje tržišne pozicije zdravstvenog turizma. Privatni sektor određuje trenutnu tržišnu poziciju zdravstvenog turizma u Hrvatskoj, s pristupačnim cijenama za prihvatljivu kvalitetu u području medicinske ekspertize te s educiranim i vjerodostojnim kadrom i opremom. Jedan od većih problema plasiranja usluga na tržište je što ne postoji sustavna nacionalna promocija i jaka prodajna mreža specijaliziranih agencija i promotora.¹⁰⁴

¹⁰³ Barać Miftarević S. Medical Tourism in Croatia: *Where are we now?* J. appl. health sci. 2022, str. 127.

¹⁰⁴ Ibidem

5. STUDIJA SLUČAJA – STUBIČKE I KRAPINSKE TOPLICE

U narednim potpoglavljima prikazan je povijesni razvoj Stubičkih i Krapinskih toplica te njihov put prema modernim lječilištima i razvitku specijalnih bolnica. Povijesni razvoj predstavljen je kroz turističku publicistiku i putopise poznatih ličnosti i književnika koji su bili česti gosti ovih toplica i za koje su one predstavljale vrelo inspiracije.

5.1. Stubičke toplice

Stubičke toplice su naselje, lječilište i termalno kupalište koje se nalazi u Hrvatskom zagorju, na sjevernim padinama planine Medvednice. Radi se o području bujne šumske vegetacije i blage klime.¹⁰⁵ Slika 5 prikazuje fizikalna svojstva i kemijski sastav vode Stubičkih toplica.

1 litra vode sadrži: mval%	mg	mmol	mval	
Kationa:				
Litija (Li ⁺)	0,09	0,013	0,013	0,17
Natrija (Na ⁺)	29,03	1,263	1,263	16,71
Kalija (K ⁺)	7,03	0,18	0,18	2,38
Magnezija (Mg ⁺⁺)	25,736	1,059	2,118	28,02
Kalcija (Ca ⁺⁺)	78,32	1,954	3,908	51,71
Stroncija (Sr ⁺⁺)	0,14	0,002	0,003	0,04
Barija (Ba ⁺⁺)	0,01	0,000	0,000	0,00
Mangana (Mn ⁺⁺)	0,02	0,000	0,001	0,01
Željeza (Fe ⁺⁺)	0,15	0,003	0,005	0,07
Aluminija (Al ⁺⁺⁺)	0,6	<u>0,022</u>	<u>0,067</u>	<u>0,89</u>
		4,496	7,548	
Aniona:				
Fluorida (F ⁻)	0,47	0,025	0,005	0,07
Klorida (Cl ⁻)	10,49	0,296	0,296	4,13
Bromida (Br ⁻)	0,016	0,000	0,000	0,00
Jodida (J ⁻)	0,005	0,000	0,000	0,00
Hidrogenkarbonata (HCO ₃ ⁻)	296,8	4,846	4,846	67,55
Sulfata (SO ₄ ⁻)	94,039	0,978	1,988	27,72
Hidrofosfata (HPO ₄ ⁻)	1,8	<u>0,019</u>	<u>0,038</u>	<u>0,53</u>
		6,164	7,173	
Nedisocirano:				
Silicijeve kiseline (H ₂ SiO ₃)	50,043	<u>0,641</u>	<u>14,731</u>	
		11,301		
Mineralizacija:				
Ugljičnog dioksida (CO ₂)	101,49			
Temperatura vode (°C)	65			
Radon (Rn) Bq/lit	45,85	= (3,4 M.J. = 1,24 nC)lit		
pH	6,9			

Slika 6. Fizikalno-kemijski sastav i svojstva vode Stubičkih toplica

Izvor: Stubičke toplice: <https://sbst.hr/o-nama/voda/> (09.09.2022)

¹⁰⁵ Andrea Car, et al.: „Od blatne kupke do wellnessa“ razvoj zdravstvenog turizma u Hrvatskoj, Hrvatski muzej turizma, Opatija, 2010., str. 9.

Indikacije za liječenje su:

- Degenerativne bolesti kralješnice i zglobova;
- Reumatoidni artritis, upalne reumatske bolesti i ankilozatni spondilitis;
- Izvanzglobni reumatizam;
- Posljedice stanja nakon rekonstruktivnih i operativnih zahvata na sustavu kretanja;
- Ispadi funkcija središnjeg i perifernog živčanog sustava;
- Stanje nakon neuroloških zahvata;
- Stanje nakon operativnih zahvata na krvnim žilama udova i periferne krvožilne bolesti;
- Stanje nakon sportskih ozljeda.

Iz prethodno navedenih indikacija možemo zaključiti da je voda pogodna za posttraumatska stanja, reumatizam i diskopatiju. U okolici lječilišta nalazi se velik broj vrela, no u zdravstvene svrhe upotrebljavaju se samo tri. Kako se mulj stubičkih vrela sastoji od istih kemijskih svojstva kao i voda, tako se i on upotrebljava u ljekovite svrhe.

Prvi puta termalno se vrelo spominje 1209. godine kao Teplitz bey Stubisza, dok se u opisu Seljačke bune iz 1622. godine prvi puta spominje njihovo ljekovito djelovanje. Prva kvalitativna analiza vode izvršena je 1772. godine, zahvaljujući austrijskom liječniku Heinrichu Johannu von Crantzu. Godine 1779. u opisu hrvatskih toplica, Ivan Krstitelj Lalangue hvalio je tadašnjeg vlasnika toplica – grofa Vojkffyja, koji je 1776. godine izgradio prvu kupališnu zgradu. Tom prilikom Ivan Krstitelj je zapisao: *„...vu kojih ne morem zadosta prehvaliti gospodina grofa Kristofora Vojkfi koji lepu hižu zidanu, za kupanje, kropa prostornoga, s kamenom čistom obdanoga, s jednom rečju za kupanje najprikladnešega, kakti takaj lepo i prostrano stanje, vu kojem stranskem vredno, snažno i dobro služi se, prešestne leta je podignul i stalno na dalje raširjavati i kinčiti ne prestaje.”* Toplice doživljavaju procvat nakon što je Maksimilijan Vrhovac postao vlasnik toplica 1806. godine. Godinu dana kasnije započela je izgradnja kupališnih zgrada, a Vrhovac poziva liječnike iz Zagreba (Pluskal, Daubachy, Mihoković, Šitić) da ispituju sastav vode i njezinu ljekovitost. Radove je tada izvodio arhitekt, inače službeni graditelj zagrebačkog biskupa, Christian Heinrich Vesteburg. Dao je 1811. sagraditi osmerokutni bazen u baroknom stilu s kadama koje i danas postoje, a zove se *Maksimilijanova kupelj*. Što se tiče prihvatnog kapaciteta,

izgrađena je i zgrada za smještaj koja je povećana i uređena, a sastojala se od 45 soba i bila je spojena kupkama. Uz kupke je također izgrađen i rezervoar za hlađenje vode te zgrada za parne *Dijanine kupke*. Izgrađene su još i dvije zgrade za smještaj s *Kamenim kupkama*, koje se sastoje od tri bazena te *Seljačkim kupkama*, koje se sastoje od dva bazena. Kasnije su izgrađene i *Antunove blatne kupke*, koje su se bazirale na mulju iz termalne vode. Liječnik Josip Šitić je na zamolbu Vrhovca napisao knjigu o toplicama, koja je izdana 1814. godine. Zajedno s ljekarnikom Miškićem, Šitić je izradio prvu kvalitativnu analizu vode te izdao opis lječilišta i izvora te uputu na koje bolesti voda djeluje ljekovito, ali i uputu kako je upotrebljavati.¹⁰⁶

Josip Šitić navodi sljedeće u fizikalno-kemijskom opisu Stubičkih toplica: „*Doljnji i gornji kat imaju i kupelji u kadama, a u koje se termalna voda dovodi iz spremnika pomoću crpki. Temperatura vode mogla se po volji održavati toplomjerom. Može se dobiti i kabina s dvjema kadama. Svaka kabina ima odgovarajuću visinu i svjetlo dobiva kroz prozor. Dvadeset metara od glavne zgrade nalazi se parna kupelj. Sagrađena u oktogonu, koja potpuno odgovara svojoj svrsi. Zove se: Franciskin hram. Za prihvrat siromašnijih slojeva odvojeno su sagrađene dvije prostrane zgrade. One imaju više soba za stanovanje i društvene kupelji za po četiri i osam kupača. Za šugavce, gubavce i siromašnije Židove određene su posebne sobe i kupelji. Seljacima je dopušteno puštanje krvi ili stavljanje rogova u jednoj posebnoj kupelji, određenoj baš za to. U termalna kupališta spadaju i takve kupke u kojima ljekovita voda kaplje s određene visine, međutim, željeno djelovanje uspješnije se postiže parnom kupelji. Malo dalje od drugih kupelji nalazi se ljekovito blato, čija se uporaba sastoji u tome da si pacijent namaže bolne dijelova tijela blatom sa dna termalnog izvora, to ponovi više puta, a onda se opere termalnog vodom s tog mjesta. Bilijar, kuglana i šetnice su za liječenje u toplicama vrlo korisna razonoda, a toga u ovom kupalištu ima u izobilju. Vlasnik se pobrinuo i za zabavnu lektiru: nadglednik kupališta daje gostima za neznatnu novčanu naknadu novija, omiljena djela, interesantne putopise i kazališne komade. Glazbenici i posjetitelji znali bi brzo organizirati ladanjski ples i tako potaknuti raspoloženje i uliti nadu za bolje zdravlje.*”¹⁰⁷

¹⁰⁶ Ministarstvo kulture RH, Muzeji Hrvatskog zagorja, Muzej seljačkih buna, Gornja Stubica, *Zagorske toplice u prošlosti*, Gornja Stubica, 1997., str. 13-14.

¹⁰⁷ Šitić, J., *Fizikalno-kemijski opis Stubičkih toplica*, Zagreb – Donja Stubica, 2003., str. 18-27.

Sljedećih godina su i mnogi drugi ljekarnici, liječnici i kemičari analizirali sastav vode u Stubičkim toplicama. Primjerice, Franjo Baumbach 1820. godine, liječnik Antun Hartig također u svom djelu *Hydrographia Hungariae* opisuje lječilište, zatim Gorjanović, Melkus i Steeb 1910. godine izdaju opsežnu monografiju Stubičkih toplica u kojoj se nalazi i topografski nacrt lječilišta, hidrografski opis izvora i geološki prikaz termalnog područja. Zanimljivo je da je u monografiji prikazana i prva analiza radioaktivnosti vode pojedinih izvora. U toplicama su u periodu između dva svjetska rata postojale četiri zgrade s 250 kreveta. Tijekom tog razdoblja Toplice su dioničko društvo u vlasništvu obitelji Mihun. Četiri otvorena bazena korištena u rekreativne svrhe izgrađena su 1936. godine, a 1953. se formira prvi bolnički stacionar za rehabilitaciju u prirodnim lječilištima, s kojim je izgrađena i jednokratna zgrada s gimnastičkom dvoranom te ukupno 16 bolesničkih soba i novi zatvoreni bazen u sklopu te zgrade.¹⁰⁸

5.2. Analiza intervjua dionika Stubičkih Toplica

Za potrebe pisanja diplomskog rada provedeno je istraživanje, koje je uključilo intervjuiranje predstavnika ključnih dionika. Polustrukturirani intervjui provedeni u srpnju/kolovozu 2022. uključio je osam pitanja pretežno otvorenog tipa. Iako je planirani uzorak bio veći i trebao uključiti i predstavnike lječilišta, lokalne i regionalne uprave te ostalih skupina dionika, uspješno su realizirani intervjui s predstavnicima turističkih zajednica te predstavnicima Specijalne bolnice za medicinsku rehabilitaciju Stubičke toplice. Intervjui s predstavnicom Turističke zajednice Stubičke Toplice i predstavnicima Specijalne bolnice za medicinsku rehabilitaciju priloženi su radu (Prilog 1 i 2).

Analiza odgovora ispitanika ukazuje kako Turistička zajednica kao dionik u zdravstvenom turizmu ne raspolaže s puno informacija vezanih uz razvoj Stubičkih Toplica kao lječilišne destinacije. Kao ključne razvojne faze naveli su izgradnju kupališne zgrade u razdoblju od 1811.-1814. godine, a koja sadrži Maksimilijanovu kupelj, kapelu Sv. Katarine, parnu Dijaninu kupelj i kupališni perivoj. U 19. stoljeću

¹⁰⁸ Ministarstvo kulture RH, Muzeji Hrvatskog zagorja, Muzej seljačkih buna, Gornja Stubica, *Zagorske toplice u prošlosti*, Gornja Stubica, 1997., str. 14-15

izgrađen je Vrhovčev lječilišno – kupališni sklop koji je jedini očuvani primjer tog tipa urbanizma i arhitekture u našoj zemlji. Navode kako koriste tradiciju liječenja uporabom termalnih izvora kao prirodnog ljekovitog činitelja, ali i suvremenu medicinsku rehabilitaciju. Specijalna bolnica je usmjerena na komercijalno poslovanje, a izgradnjom objekta „Dijana“ stvorena je mogućnost rekreativnog i komfornog boravka. Iz turističke zajednice navode kako ključne izazove u razvoju zdravstvenog turizma predstavljaju zakonski propisi, kojima nedostaju izrečeni normativni akti o zdravstvenim uslugama na području turizma. Također smatraju kako je potrebna podrška nadležnih tijela poput Ministarstva turizma i sporta i Ministarstva zdravstva. Njihova se ponuda bazira na području javnog i privatnog sektora lječilišnog i medicinskog turizma te navode primjer Specijalne bolnice Stubičke Toplice koja je u vlasništvu Krapinsko-zagorske županije. Budućnost razvoja zdravstvenog turizma u Stubičkim Toplicama ovisi o proširenju sadašnje ponude i dodatnim ulaganjima. Programi koje razvijaju za lokalno stanovništvo su: Dani zdravlja, Wellness dani, Dani hodanja. Ne raspoložu podacima o strukturi gostiju, dolascima i noćenjima, međutim autorica rada svojim istraživanjem prikupila podatke za 2019. godinu (slika 7.) kako bi se u daljnjem tekstu mogli usporediti s dolascima i noćenjima u Krapinskim Toplicama.¹⁰⁹

Interjvu u prilogu 2 daje nam prikaz stanja kroz perspektivu Specijalne bolnice za medicinsku rehabilitaciju Stubičke Toplice. Ispitanici navode kako ključne razvojne faze sežu još iz antičkog – rimskog doba te da se toplice prvi puta spominju 1209. godine pod nazivom „Teplitz bey Stubisza“. Bitna godina u njihovom razvoju je 1776., koja obilježava početak balneološke tradicije u Toplicama. Samo lječilište datira iz 1811. godine kada je izgrađena kupališna zgrada od strane biskupa Maksimilijana Vrhovca. Najveći procvat i investiranje u zgrade i projekte doživljavaju u razdoblju od 2010. do 2015. godine, kada je obnovljena povijesna zgrada Maksimilijana. U istom periodu je krenuo u realizaciju i projekt wellnesa i hidroterapije. Prirodni lječilišni faktor Toplica čini termalna voda čija temperatura doseže do 69 °C. Voda se najviše sastoji od magnezijeva (Mg) –kalcijeva (Ca) – hidrogen karbonatna (HCO₃) – sulfatna (SO₄) hipotermna te je vrlo bitno ukazati na njezinu radioaktivnost od 3,16 Machovih jedinica. Kao ključne izazove navode prilagodbu pružanja zdravstveno-turističkih

¹⁰⁹ Intervju s predstavnicom Turističke zajednice Stubičke Toplice, Prilog 1.

usluga s obzirom na razne bolesti, ali i promjenu strukture stanovništva. Zatim, prikupljanje sredstava koja su potrebna za nova ulaganja, renoviranja i slično. Bitno im je da se zadovolje potrebe korisnika, pružanje kvalitetnih usluga i da se stvaraju novi proizvodi kreativnim i inovativnim razmišljanjem. Svoje usluge pružaju turistima i privatnim korisnicima, a imaju sklopljen ugovor s Hrvatskim zavodom za javno zdravstvo. Bolnica u budućnosti želi postati vodeći rehabilitacijski centra za posljedice ortopedije, traumatologije i neuroloških oboljenja, ne samo u Krapinsko-zagorskoj županiji, nego i šire. Lokalnom stanovništvu nude wellness oazu koja se sastoji od nekoliko wellness paketa, programe fitnessa, razne medicinske usluge, dvoranu za fizikalnu terapiju i druge usluge. Strani gosti najviše dolaze iz Njemačke, Slovenije, Poljske i Austrije. Financiraju se vlastitim prihodima, prodajom svojih usluga i kapaciteta, sredstvima Hrvatskog zavoda za javno zdravstvo te Ministarstva zdravstva, dok su im planovi za budućnost razna investicijska ulaganja u smještajne objekte te uređenje vanjskog bazena s ciljem da se prošire na europsko tržište i djeluju za dobrobit cijele zajednice. Navode kako se umrežavanjem mogu postići bolji rezultati na međunarodnom tržištu kroz razvoj novih proizvoda te stvaranje poznanstva i partnerstva. EHHTA je primjer dobro osmišljenog projekta povezivanja termalnih gradova.¹¹⁰

5.3. Krapinske toplice

Krapinske toplice nalaze se na povoljnom geografskom položaju u kotlini koja je zaštićena sa svih strana, ali otvorena prema jugu. Zanimljivo je kako je termalna voda Krapinskih toplica ocijenjena kao šesta najkvalitetnija voda u Europi, s temperaturom 40-45 °C. Termalna voda izvire iz četiri izvora, a kemijski ju karakteriziraju hidrokarbonat, magnezij i kalcij.¹¹¹ Slika 6 prikazuje detaljno fizikalno-kemijski sastav vode.

¹¹⁰ Intervju s predstavnicom Specijalne bolnice za medicinsku rehabilitaciju Stubičke Toplice, prilog 2.

¹¹¹ Andrea Car, et al.: „*Od blatne kupke do wellnessa*“ : razvoj zdravstvenog turizma u Hrvatskoj, Hrvatski muzej turizma, Opatija, 2010, str. 6.

Naziv analitičkog parametra	Jedinica mjere	MDK	Nalaz
Natrij,Na	mg/l	150	6
Kalij,K	mg/l	12	7
Kalcij,Ca	mg/l	54	7
Magnezij,Mg	mg/l	32	3
Mangan,Mn	µg/l	50	10
Cink,Zn	µg/l	3000	48
Olovo,Pb	µg/l	50	10
Željezo,Fe	µg/l	300	26
Amonijak,N	mg/l	1	0,26
Aluminij,Al	µg/l	150	10
Arsen,As	µg/l	50	1
Bakar,Cu	µg/l	2000	13
Kadmij,Cd	µg/l	5	5
Krom,Cr	µg/l	50	50
Nikal,Ni	µg/l	50	10
Živa,Hg	µg/l	1	1
Klorid,Cl	mg/l	3	
Sulfat,SO ₄	mg/l	250	15
Alkalitet		0	
Nitriti,N	mg/l	0	0
Nitriti,N	mg/l	10	5
Fluoridi,F	µg/l	1500	283
Fosfati,P	µg/l	300	0
Silikati,SiO ₂	mg/l	20	10
Ph		6-8	7
Miris		bez	na HzS
Temperatura	°C	25	40
Ukupna tvrdoća	mg/l	CaCO ₃	277
Ultošak KmnO ₄	mg/l	3	0

Slika 7. Fizikalno-kemijski sastav i svojstva vode Krapinskih toplica

Izvor : Aqua Vivae Krapinske toplice, Ljekovita termomineralna voda, <https://www.aquae-vivae.hr/ljekovita-termalna-voda/> (5.9.2022.)

Termalna voda Krapinskih toplica pogodna je za liječenje:

- Oboljenja kralješnice;
- Reumatizma;
- Neuro-muskulturne tegobe;
- Posttraumatska stanja prije i poslije kirurških, ortopedskih i neurokirurških zahvata;
- Dijabetes sa zglobnim komplikacijama;
- Bolesti perifernih krvnih žila;
- Srčane bolesti;

- Pобољшanje postinfarktних i postoperativnih zahvata.¹¹²

Ime Toplica prvi put se spominje 1334. godine u Statutima zagrebačkog Kaptola u kojemu se spominju kao *Toplicza*, što je označavalo izvor tople vode. Selo Toplice 1609. godine prelazi u vlasništvo obitelji Keglević. Prvi vlasnik, Franjo Keglević, prvi je ulagao sredstva u njihovu izgradnju i razvoj s ciljem da potakne korištenje izvora. Krapinske toplice bile su poznate i u antičko doba, jer prvi sigurni podaci o upotrebi vrela potječu s početka 18. stoljeća iz knjige Leopolda Payera: *O kreposti Toplic Varaždinskih i Krapinskih*, koja je izdana 1709. godine i smatra se jednom od najstarijih balenoloških knjiga Hrvatske. Kupelji su bile skromno uređene, a do kraja 18. stoljeća koristila su se tri vrela, od kojih je *Gospodska kupelj* bila natkrivena. Kupalište *Dubrava* izgrađeno je 1792. godine, dok je 1808. uređena kupelj *Rukavina*. Austrijski znanstvenik i putopisac Baltazar Hacquet, opisao je 1784. godine Toplice na sljedeći način: „U zajedničkoj kupelji nalazilo se mnoštvo ljudi, muškaraca i žena bez odjeće. Njihova tijela su bila puna rogova za puštanje krvi. Krv je tekla u vodu i zgrušavala se. U vodi su plivale patke halapljivo gutajući ugruške krvi. Često se stavljalo i po deset rogova po svim dijelovima tijela, čak i po spolovilu. Nisu bili rijetki slučajevi da su pojedini umirali u prevrućoj kupelji." U Krapinskim toplicama bilo je uobičajeno tzv. barbirenje, odnosno puštanje krvi.¹¹³

Kupelj *Rukavina* kasnije je imala četiri bazena, *Dubrava* pet, ograđenih hrastovim brvnima. Početkom 19. stoljeća gornja vrela postaju vlasništvo jedne od kćeri grofa Keglevića, dok su donja vrela s *Dubravom* bila u vlasništvu grofice Oršić do 50-ih godina. Jakov Badl kupio je 1862. godine obje kupelji i na njihovom mjestu sagradio *Marijinu, Jakobovu i Pučku* kupelj. Sagradio je još i hotel sa 128 soba. Kao kupališni liječnik 1856. godine zaposlen je V. Leopold Tanzer koji je izdao monografiju o Krapinskim toplicama, tiskanu u Beču 1861. godine. Namijenio je prihod od monografije za izgradnju dviju bolesničkih soba za siromašne goste. Godine 1886. izgrađena je kupališna zgrada, a 1871. godine kupališni liječnik Dominic Bancalari izdaje monografiju o Krapinskim toplicama, sa svrhom da upozna liječnike s ljekovitošću toplica, a goste s mogućnošću dolaska u Toplice te kupališnim redom i

¹¹² Aqua Vivae Krapinske toplice, *Ljekovita termomineralna voda*, <https://www.aquae-vivae.hr/ljekovita-termalna-voda/> (5.9.2022.)

¹¹³ Andrea Car, et al.: „Od blatne kupke do wellnessa“ : razvoj zdravstvenog turizma u Hrvatskoj, Hrvatski muzej turizma, Opatija, 2010, str. 13-14.

cijenama. Bancalari spominje aktivnosti u svrhu zabave, stalno namještenu glazbu koja svira svaki dan ujutro i navečer po dva sata. Svake bi se nedjelje priređivale po dvije tombole s plesom, a svaku sezonu četiri javna plesa. Često bi dolazili glazbenici, umjetnici i glumci iz Rogaške. Godine 1938. počinje izgradnja bazena za rekreaciju i plivanje. Krapinske toplice su, kao i Stubičke, djelovale kao dioničko društvo, također u vlasništvu obitelji Mihun. Toplice su tijekom Drugog svjetskog rata jako oštećene, stoga se poslije rata pregrađuje i modernizira prostor Toplica.¹¹⁴ Godine 1956. osniva se bolnički odjel za ortopedsku terapiju i reumatske bolesti koji je kasnije prerastao u Specijalnu bolnicu za medicinsku terapiju.¹¹⁵

5.4. Analiza intervjua dionika Krapinskih Toplica

Kao predstavnik ključnih dionika za Krapinske toplice intervjuirana je stručnjakinja Turističke zajednice Srce Zagorja. U nastavku ovog poglavlja analizirani su odgovori iz intervjua s djelatnicom Turističke zajednice Srce Zagorja (prilog 3), koje valja usporediti s odgovorima iz prethodna dva intervjua.

Djelatnica Turističke zajednice Srce Zagorja kao ključne razvojne faze Krapinskih Toplica navodi izgradnju triju bolnica. „*Specijalna bolnica za medicinsku rehabilitaciju Krapinske toplice izgrađena je u Badlovo doba, a 1956. godine utemeljena je kao bolnički odjel za ortopedsku rehabilitaciju i reumatske bolesti. Specijalna bolnica za kardiologiju i kardiovaskularnu kirurgiju „Magdalena“ utemeljena je 1996. godine, a Specijalna bolnica za ortopediju i traumatologiju „Akromion“ utemeljena je 2008. godine. Osim tih triju bolnica u Krapinskim Toplicama djeluje i Poliklinika za internu medicinu „Vita“ koja je utemeljena 2006. godine.*“ Prirodni lječilišni faktor koji ima najveću vrijednost je termomineralna voda, zbog koje su se Krapinske Toplice i razvile kao lječilišna destinacija. Također navodi i blagu klimu, čist zrak te velik broj sunčanih dana u godini. Sve to pogodno je za privlačenje gostiju, čiji je motiv očuvanje duševnog i tjelesnog zdravlja, u Krapinske Toplice kao destinaciju. Ključni izazovi za razvoj zdravstvenog turizma su nedovoljna sredstva za promociju,

¹¹⁴ Ministarstvo kulture RH, Muzeji Hrvatskog zagorja, Muzej seljačkih buna, Gornja Stubica, *Zagorske toplice u prošlosti*, Gornja Stubica, 1997., str. 16-18.

¹¹⁵ Andrea Car, et al.: „*Od blatne kupke do wellnessa*“: razvoj zdravstvenog turizma u Hrvatskoj, Hrvatski muzej turizma, Opatija, 2010, str. 9.

manjak interesa i sinergije domaćih turističkih agencija, odnosno premali interes ostalih dionika. Nedostaje i postavljanje jasnih ciljeva, te misije i vizije u samoj destinaciji u vidu zdravstvenog turizma. Kao razvojne potencijale navode inovaciju postojeće ponude, konkurentne cijene, velik broj prirodnih čimbenika kojima raspolažu, proširenje broja usluga te investicije u renoviranje postojećih objekata: *„Zdravstveno tržište se u posljednjih nekoliko godina, a ponajviše od pojave pandemije COVID-19 znatno proširilo, jer rastu i prihodi od ove vrste turizma.“* Programi koje razvijaju za lokalno stanovništvo i kojima promoviraju zdrav život su: *„Festival „BadlFest“ koji je dobio ime po Jakabu Badlu, utemeljitelju zdravstvenog turizma Krapinskih Toplica, Rekreativna biciklijada pod nazivom „Kukurijada“, treking sportske utrke poput „Mala Erpenja Trekk“ i „Zagorje Trekk“ čiji je cilj promocija turizma zdravog života. „Skok u jesen“ je manifestacija u organizaciji Bedekovčanske udruge mladih, Općine Bedekovčina i Zagorske lige protiv raka.“*

5.5. SWOT analiza na temelju studije slučaja

Temeljem prethodno definiranih značajki zdravstvenog turizma u Stubičkim Toplicama i Krapinskim Toplicama, odnosno lječilišnog, wellness i medicinskog segmenta turizma, moguće je objektivno prosuđivati o snagama i slabostima te prilikama i prijetnjama. Stubičke i Krapinske Toplice vrlo su slične u svom razvoju, lječilišnim svojstvima i strukturi kapaciteta, jer se obje nalaze u kontinentalnoj Hrvatskoj i u blizini. Stoga gledajući snage kod obiju Toplica valja istaknuti kvalitetu i raspoloživost ljekovitih činitelja, dugogodišnju tradiciju pružanja zdravstvenih usluga, ali i kvalitetu medicinskog kadra. Tome bi se također mogao pridodati i rastući broj privatnih ustanova koje pružaju zdravstveno-turističke usluge (klinike, bolnice i ordinacije), ali i njihovo klustersko povezivanje i/ili kooperacija, kao i sve kvalitetnija hotelska ponuda s uslugama wellnessa. Stubičke i Krapinske Toplice su s ekološkog aspekta relativno očuvane, stoga i to pridonosi konkurentnosti stvaranja zdravstveno-turističkog imidža.

Nakon sagledavanja snaga, dolazimo do slabih strana koje su ipak dominantnije. Tome nije zaslužna samo njihova brojnost, već i *specifična težina*. Misli se dakle, na najveću slabost hrvatskog zdravstvenog turizma, a to je činjenica da ne postoji suvisla razvojna vizija ni razvojni model kojim bi se realizirao novi razvojni zamah i potrebne investicije, što u intervjuu ističu i predstavnici Turističke zajednice Srce Zagorja. Samim time ne može se dogoditi ni propulzivni razvoj posebnog turističkog proizvoda, kao što je to primjerice urađeno u Mađarskoj i/ili Sloveniji. U nedostatku razvojne vizije leži i činjenica da su u specijalnim bolnicama obiju toplica još uvijek vlasnici njihovi osnivači (županije). Današnja neusklađenost zakona kojima se regulira poslovanje u zdravstvenom turizmu, a koja je u djelokrugu Ministarstva zdravlja i Ministarstva turizma ima također svoje nedostatke. Stoga je u takvim uvjetima logično da se većina lječilišta i specijalnih bolnica orijentira na manje zahtjevne korisnike sustava HZZO-a. U Hrvatskoj djeluje Agencija za akreditaciju i kvalitetu u zdravstvu i socijalnoj skrbi, sukladno Zakonu o kvaliteti zdravstvene zaštite, ali postupak akreditacije još uvijek nije počeo jer nije donesen Pravilnik o akreditacijskom postupku. Samim time, još uvijek nije moguće adekvatno kontrolirati usluge zdravstvenih ustanova u Stubičkim i Krapinskim Toplicama. Nedostatak čini i zamisao da sustav akreditacije u Hrvatskoj bude dobrovoljan, a ne obavezan. Uz to,

javlja se nezainteresiranost kod većine javno-zdravstvenih ustanova da se uključe kao dio zdravstvenog turizma na međunarodno tržište, a tome svjedoči da gotovo nijedna takva ustanova ne posjeduje certifikate koji su međunarodno priznati kao zdravstveno-turistički certifikati, što je u konačnici bitno kako bi se neki proizvod prepoznao na međunarodnom zdravstveno-turističkom tržištu. U nedostatke zdravstvenog turizma valja ubrojiti još i nedostatak nacionalne promocije kada je riječ o prodaji zdravstveno-turističkog proizvoda, a tome se još može pribrojiti i manjkavo prepoznavanje vrijednosti u lječilišnim destinacijama.

Kako možemo pronaći mnogo slabosti za zdravstveni turizam kao posebni oblik turizma u Hrvatskoj, tako možemo sagledati i brojne prilike kojima bi se Hrvatska, ali i Stubičke i Krapinske Toplice kao destinacije mogle plasirati na međunarodno tržište s jedinstvenim zdravstveno-turističkim proizvodom. Imajući na umu stariju populaciju, a samim time i pojačan rizik od raznih bolesti, ali i jačanje svijesti oko potrebe za očuvanjem zdravlja javlja se sve veća komplementarnost sustava zdravstvenog osiguranja Europske unije, ali i uspješniji međunarodni imidž Hrvatske kao turističke destinacije. U tu svrhu i pod pretpostavkom razvoja specijaliziranih facilitatora/agenata zdravstvenog turizma i efikasnog korištenja EU fondova u cilju da se moderniziraju postojeća lječilišta i/ili da se izgrade novi objekti zdravstveno turističke ponude u Stubičkim i Krapinskim Toplicama, te destinacije bi se u relativno kratkom roku mogle uspješno uključiti na međunarodno zdravstveno-turističko tržište. U tim nastojanjima treba imati na umu da će na tržištu svakim danom rasti broj konkurentskih destinacija, odnosno da su zahtjevi zdravstveno-turističke potražnje na međunarodnom tržištu sve viši iz dana u dan, stoga bi se paralelno s tim trebala nuditi zdravstveno-turistička usluga najviše kvalitete. Prethodno predstavljeni rezultati istraživanja prikazani su u SWOT analiza u tablici broj 2.

Tablica 3. SWOT analiza zdravstvenog turizma Stubičkih i Krapinskih Toplica

SNAGE	SLABOSTI
<ul style="list-style-type: none"> - Blizina velikim emitivnim tržištima - Ekološka očuvanost i atraktivnost - Tradicija, raspoloživost i kvaliteta prirodnih ljekovitih činitelja - Kvalitetan medicinski kadar - Dobra reputacija zdravstvenih usluga - Konkurentnost cijena - Razvijanje hotelske i wellness ponude - Razvijanje privatnih zdravstvenih ustanova koje su zainteresirane za zdravstveni turizam - Povećavanje broja zdravstvenih osiguravatelja 	<ul style="list-style-type: none"> - Nedostatak razvojnih strategija, vizija i modela - Neusklađenost zakona na području turizma i zdravlja - Zastarjelost objekata specijaliziranih bolnica i lječilišta - Ograničenost razvojnog potencijala lječilišta i specijalnih bolnica radi vlasništva - Loša tržišna usmjerenost (ovisnost o HZZO-u) - Manjkavost destinacijske vrijednosti - Nedovoljna nacionalna promocija - Loša koncesijska politika za termalne izvore - Nedostatno certificiranje - Nedovoljno udruživanje klastera i udruga
PRILIKE	PRIJETNJE
<ul style="list-style-type: none"> - Starenje populacije - Rizik od raznih bolesti - Osvješčivanje o očuvanju zdravlja - Komplementarnost sustava zdravstvenog osiguranja EU - Međunarodna prepoznatljivost kao turistička destinacija zdravstvenog turizma - EU fondovi/programi - Rast kompetencija u medicini - Razvoj specijaliziranih agenata - Srednja Europa kao prepoznatljiva zdravstveno-turistička destinacija 	<ul style="list-style-type: none"> - Sve veća konkurentnost - Urušavanje nacionalnog sustava zdravstvenog osiguranja - Razvoj tehnologije i ulaganje u skupocjene investicije - Veća očekivanja potrošača - Konkurencija drugih lokaliteta

Izvor: obrada autorice prema podacima dobivenim iz intervjua i prema Nacionalnom programu – akcijski plan razvoja zdravstvenog turizma, Ministarstvo Turizma RH, Zagreb, 2014. str.28

Provedenim istraživanjem možemo zaključiti kako u manjim destinacijama poput Stubičkih i Krapinskih Toplica postoje prirodni resursi i potencijali za razvoj zdravstvenog turizma kontinentalne Hrvatske. Usprkos bogatoj povijesti, eksploataciji prirodnih ljekovitih činitelja i drugih mogućnosti koje nude ova dva mjesta, zdravstveni se turizam sporo razvija. Kako bi Stubičke i Krapinske Toplice bile uspješne destinacije zdravstvenog turizma, potrebno je povećati njihovu prepoznatljivost i stvoriti reputaciju. Da se to uspješno realizira potrebno je na nacionalnoj razini poduzeti potrebne mjere i pretpostavke za stvaranje takve vrste imidža. Uz to, neophodno je da se osiguraju potrebna sredstva za izradu dugoročne strategije razvoja zdravstvenog turizma u Hrvatskoj. Također je važno da se educira zdravstveni kadar kako bi se mogle pružati što kvalitetnije usluge i te tako stvoriti cjeloviti zdravstveno-turistički proizvod. Bitan potencijal čini dobra povezanost s emitivnim tržištima, ali i konkurentnost cijena u odnosu na druge zemlje u Europi. Trebalo bi fokusirano osmisliti simbiozu izvrsnosti usluga i konkurentnih cijena. Stubičke i Krapinske Toplice trebale bi jačati udruživanja i partnerstva te osmisliti zajedničke marketinške aktivnosti i izraditi promotivne materijale kojima bi stavili naglasak na svoje specifičnosti i prikazali različitost zdravstveno-turističkih proizvoda.

ZAKLJUČAK

Provedeno istraživanje ukazalo je na ključne izazove s kojima se susreću hrvatske lječilišne destinacije, ali i na izraziti razvojni potencijal zdravstvenog turizma. Intervjui s ključnim dionicima i analiza strateških dokumenata pomogli su u potvrđivanju polazne hipoteze („Hrvatske lječilišne destinacije, zahvaljujući kvaliteti prirodnih lječilišnih faktora i lječilišnoj tradiciji imaju iznimne preduvjete za razvoj i revitalizaciju lječilišta plasiranjem zdravstveno-turističkog proizvoda na međunarodno tržište.“). Time su ispunjeni cilj i svrha istraživanja, jer su analizom domaće lječilišne tradicije i europskih primjera dobre prakse uspješno elaborirane razvojne perspektive i modeli revitalizacije hrvatskih povijesnih lječilišta. Ograničenje ovog istraživanja predstavlja mali uzorak ispitanika, te je plan istraživanje nastaviti na većem uzorku i uključiti i predstavnike ostalih ključnih dionika.

Suvremena destinacija koja će pružati zdravstveno-turističke usluge treba uključiti zdravstvenu ustanovu sa stručnim osobljem, razne wellness tretmane ljekovitom vodom, blatom ili drugim prirodnim ljekovitim činiteljima, odgovarajuće sadržaje za tu namjenu, zatvorene i otvorene bazene, gostoljubivost na visokoj razini, lječilišnu arhitekturu, prirodno okruženje s uređenim prostorima, u mirnom okruženju bez prometa, buke i zagađenja te bogat sportsko-rekreativni i kulturni sadržaj za provođenje slobodnog vremena gostiju, kako bi boravak i turistički doživljaj u području bio što ugodniji. Lječilišta koja su proširila ponudu dodatnim uslugama progresivno napreduju na međunarodnom turističkom tržištu.

Zdravstveni turizam u Hrvatskoj, posebice u kontinentalnoj regiji Hrvatske, predstavlja potencijal za stvaranje prepoznatljivosti i konkurentnosti ove regije na domaćem i inozemnom tržištu. Kako bi se realizirali analizirani potencijali, potrebno je zajedničkim djelovanjem utjecati na stvaranje pozitivnog i poticajnog okruženja za daljnji razvoj ovog posebnog oblika turizma. Provedeno istraživanje pokazalo je da su ključne prepreke za intenzivniji razvoj ove vrste turizma nedostatak potrebnih financijskih sredstava za investicije, nedostatna razina prepoznatljivosti i reputacije te razvoja specifičnosti ponude. Transformacija postojećih lječilišta i njihovo prerastanje u destinacije zdravstvenog turizma s novim uslugama i hotelskim kapacitetima može se realizirati prvenstveno kroz investicije koje su već planirane na regionalnoj i lokalnoj razini.

POPIS LITERATURE:

1. Alfier D., *Uloga turizma u resocijalizaciji i desocijalizaciji suvremenog čovjeka* Turizam, IT, Zagreb, 1994.
2. Barač Miftarević S., *Medical Tourism in Croatia: Where are we now?* J. appl. health sci. 2022.
3. Bartoluci, M., Birkić, D., *Upravljanje kvalitetom ljudskih resursa u zdravstvenom turizmu*, Acta Turistica Nova, Zagreb, Vol. 5, br. 1, 2011.
4. Car, Andrea et al.: „*Od blatne kupke do wellnessa*“: razvoj zdravstvenog turizma u Hrvatskoj, Hrvatski muzej turizma, Opatija, 2010.
5. Cooper, C., et. al., *Ekonomija turizma - Načela i praksa*, Ekokon, Split, 2008.
6. Cattunar, A. et al: *Prirodni ljekoviti činitelji u Hrvatskoj*, Nastavni zavod za javno zdravstvo Primorsko goranske županije, Rijeka, 2019.
7. Čavlek, N., Vukonić, B. : *Rječnik turizma*, Masmmedia, Zagreb, 2001.
8. Gržinić, J.: *Uvod u turizam povijest, razvoj, perspektive*, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, 2019.
9. Geić , S.: *Menadžment selektivnih oblika turizma*, Sveučilišni studijski centar za stručne studije, Split, 2011.
10. Geić, S., Geić, J., Čmrlec, A.: *Zdravstveni turizam egzistencijalna potreba u suvremenom društvu*, Pregledni rad, Sveučilište u Splitu, 2006
11. Gržinić, J.: *Uvod u turizam povijest, razvoj, perspektive*, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, 2019.
12. Hitrec, T., *Zdravstveni turizam – pojmovni i koncepcijski okvir*, Zagreb, Institut za turizam, 1996.
13. Ivandić, N.; Kunst, I.; Telišman – Košuta, N.: *Pretpostavke održivosti zdravstvenog turizma u Republici Hrvatskoj*, Radovi Zavoda za znanstveni rad HAZU Varaždin; br. 27, 2016.
14. Ivanišević G.: *Zdravstveno – lječilišne destinacije u Hrvatskoj*, Akademija medicinskih znanosti Hrvatske, Zagreb, 2011.
15. Ivanišević, G.: *Hrvatska - potencijali za zdravstveni i lječilišni turizam, Hrvatska - potencijali za zdravstveni i lječilišni turizam*, Hrvatski liječnički zbor, Zagreb, 2014.
16. Ivanišević, G.: *Zdravstveni i lječilišni turizam u Hrvatskoj, Hrvatska - zdravstveni i lječilišni turizam*, Hrvatski liječnički zbor, Zagreb, 2015.

17. Jadrešić, V.: *Turizam u interdisciplinarnoj teoriji i primjeni - zbornik istraživanja*, Školska knjiga, Zagreb, 2001.
18. Kunst, I.: Tomljenović, R. *Uloga zdravstvenog turizma u podizanju konkurentnosti ruralnih područja RH*, Zagreb, 2011.
19. Kunst, I.: *Upravljanje turističkom destinacijom u Hrvatskoj - ograničenja i mogućnosti*. U: Čorak, S. (ur.). *Izazovi upravljanja turizmom*. Zagreb: Institut za turizam, 2011
20. Madžar, T., Lazibat, T., Mikulić, J., *Mjerenje kvalitete usluga u zdravstvenom turizmu*, Poslovna izvrsnost, Zagreb, 2016.
21. Marezki, T.W.: *Cultural Variation in Biomedicine: The Kur in West Germany. Medical Anthropology Quarterly, New Series, Vol. 3 (1), 1989.*
22. Miličević, S.; Jovanović, D.: *Wellness tourism – competitive basis of european health tourism destination*, 2015
23. Muzur, A.: *Kako se kali(o) Kurort; Povijest problema lječilišne regulative na primjeru Opatije i Lovrana u posljednjih stotinu i pedeset godina*, Pregledni znanstveni članak, Vol.1 No.1, Rijeka, 2010.
24. Ružić, P., *Ruralni turizam*, Institut za poljoprivredu i turizam, Poreč, 2009.
25. Zakošek, B.: *Od blatne kupke do wellnesa – Razvoj zdravstvenog turizma u Hrvatskoj*, Hrvatski muzej turizma , 2010.

INTERNET IZVORI:

1. Akcijski plan razvoja zdravstvenog turizma, Ministarstvo turizma, Zagreb, 2014.,
https://mint.gov.hr/UserDocsImages/arhiva/150608_AP_%20Zdravstveni%20turizma.pdf (16.08.2022.)
2. Croatia.hr: <https://croatia.hr/hr-HR/dozivljaji/zdravlje-i-wellness/Kvarner-kolijevka-zdravogdisanja-i-zdravog-sna> (20.09.2022.)
3. Dip, soak and steam: the best spas in Germany:
<http://www.dotwnews.com/spa-wellness/dip-soak-and-steam-the-best-spas-in-germany> (08.09.2022.)
4. EHHTA brochure: <https://historicthermaltowns.eu/downloads/Ehhta-Brochure-2021.pdf> (22.09.2022)

5. Great Spas of Europe, <https://unesco.org.uk/wp-content/uploads/2021/07/Great-Spas-of-Europe-Press-Release-1.pdf>, (23.09.2022)
6. Hrvatska turistička zajednica (2019), Godišnji program rada i financijski plan za 2020. godinu, Zagreb, str. 26.
7. Hrvatski jezični portal: <https://hjp.znanje.hr/index.php?show=search>, (09.09.2022.)
8. <https://historicthermaltowns.eu/downloads/ThermalTourismAndSpaHeritageEurope-ehtta.pdf> (20.09.2022.)
9. Meštrović, T. Medical Tourism History, <https://www.news-medical.net/health/Medical-TourismHistory.aspx> (08.09.2020)
10. Ministarstvo zdravlja RH, i HTZ, brošura wellness Hrvatska, www.business.croatia.hr, (12.09.2022)
11. Opatija.hr: <https://www.opatija.hr/hr/vijesti/novosti/na-danasnji-dan-1899-opatija-postalaklimatsko-ljeciliste,10884.html> (20.08.2022.)
12. Spas in Germany: <https://www.howtogermaany.com/pages/spas.html> (08.09.2022.)
13. The History of Medical Tourism, <https://www.health-tourism.com/medicaltourism/history/> (06.09.2022.).
14. UNESCO, <https://whc.unesco.org/en/list/1613/> (23.09.2022)
15. UNWTO, dostupno na <http://www2.unwto.org> , (20.09.2022.)
16. Zdravstveni turizam: definicija, povijest i podjela http://croatialink.com/Zdravstveni_turizam:_definicija,_povijest_i_podjela (06.09.2022.)

POPIS SLIKA:

Slika 1. Bolnica Mansuri u Kairu.....	11
Slika 2. Shematski prikaz oblika zdravstvenog turizma prema pružateljima zdravstveno-turističkih usluga.....	16
Slika 3. Prirodni ljekoviti činitelji.....	17
Slika 4. Popularnost usluga zdravstvenog turizma u Europi.....	20
Slika 5. Grijani bazen s morskom vodom na Brijunima.....	31
Slika 6. Fizikalno-kemijski sastav i svojstva vode Stubičkih toplica.....	45
Slika 7. Fizikalno-kemijski sastav i svojstva vode Krapinskih toplica.....	51

POPIS TABLICA:

1. Tablica 1. Pružatelji usluga zdravstvenog turizma u Hrvatskoj.....	36
2. Tablica 2. Broj dolazaka i noćenja Krapinsko-zagorske županije od 2016. godine do 2020.....	50
3. Tablica 3. SWOT analiza zdravstvenog turizma Stubičkih i Krapinskih Toplica.....	59

PRILOZI

Prilog 1.: Intervju s B.I., direktoricom Turističke zajednice Stubičke Toplice

1. Možete li nam u nekoliko rečenica ukratko navesti ključne razvojne faze povijesti turizma u Vašoj lječilišnoj destinaciji?

Bogatstvo termalnih izvora prirodna je vrijednost Stubičkih Toplica zahvaljujući kojima započinje njihovo razvijanje. Zagrebački biskup Maksimilijan Vrhovac, veliki mecena hrvatske kulture, središnja ličnost u povijesti Stubičkih Toplica, izgradio je u razdoblju od 1811. – 1814. godine kupališnu zgradu s Maksimilijanovom kupelji, parnu Dijaninu kupelj, kapelu Sv.Katarine te kupališni perivoj, što čini povijesnu jezgru Lječilišta. Ovaj Vrhovčev lječilišno - kupališni sklop, jedini je očuvani primjer arhitekture i urbanizma termalnog kupališta iz razdoblja početka 19. stoljeća u našoj zemlji, a ima i dokumentarno značenje, budući da predstavlja razdoblje baroknoga klasicizma u nas. Povijesna jezgra lječilišno - kupališnog sklopa smještena na rubnim, sjevernim obroncima Medvednice, u dolini potoka Topličina i Vidak, omeđena brdima Kapelščak s južne i Kamenjak sa sjeveroistočne strane, inicirala je daljnju izgradnju lječilišnih objekata koji danas djeluju kao Specijalna bolnica za medicinsku rehabilitaciju Stubičke Toplice.

2. Koji prirodni lječilišni faktori imaju najveću vrijednost kad se radi o Vašoj lječilišnoj destinaciji (kvaliteta vode, ljekovitog blata, klima itd). Koje su komparativne prednosti Vaše lječilišne destinacije u usporedbi s europskim termama?

Koristeći tradiciju liječenja upotrebom termalne vode kao prirodnog ljekovitog činitelja i suvremenu medicinsku rehabilitaciju, Specijalna bolnica se usmjerava i na komercijalni segment poslovanja. Tako je izgradnjom objekta „Dijana“ stvorena mogućnost komfornog i rekreativnog boravka.

3. Koji su ključni izazovi u razvoju zdravstvenog turizma u Vašoj destinaciji?

Možda glavni nedostatak su zakonski propisi u kojima nedostaju normativni akti o zdravstvenim uslugama u turizmu što bi se donošenjem zasebnog Zakona o zdravstvenom turizmu moglo riješiti jer je za značajniji razvoj zdravstvenog turizma potrebna podrška nadležnih tijela kao što su Ministarstvo zdravstva i Ministarstvo turizma i sporta. Današnja ponuda se bazira u području privatnog i javnog sektora na medicinskom i lječilišnom turizmu, kao što je primjer naše SBST koja je u vlasništvu Krapinsko-zagorske županije

4. Koje razvojne potencijale prepoznajete? Koja su ključna tržišta? Gdje se Vaše lječilište vidi za 10 godina, u odnosu na europsku konkurenciju?

Budućnost zdravstvenog turizma Stubičkim Toplicama, kao i u cijeloj Republici Hrvatskoj ovisi o dodatnim ulaganjima i proširenju sadašnje ponude.

5. Koje programe razvijate za lokalno stanovništvo?

Dani zdravlja, wellness dani, dani hodanja...

6. Koja Vam je struktura gostiju? Možete li nam dostaviti podatke o dolascima i noćenjima za zadnjih 10 godina?

Nažalost ne raspolažemo tim podacima.

7. Hrvatskim lječilištima su dostupna velika sredstva za revitalizaciju lječilišnih kompleksa iz EU fondova. Možete li nam ukratko navesti buduće razvojne planove i načine financiranja?

Nažalost ne raspolažemo tim podacima.

8. Jeste li upoznati s aktivnostima Europske udruge povijesnih termalnih gradova (EHTTA) i Europske rute termalnih gradova, u kojima sudjeluju i Daruvarske toplice, Lipik i Varaždinske toplice? Na koji način međunarodno umrežavanje može pomoći razvoju zdravstvenog turizma i većoj vidljivosti?

Nažalost ne raspolažemo tim podacima.

9. Imate li dodatnih komentara i sugestija?

Ne.

Prilog 2.: Intervju s P.G., tajnicom Specijalne bolnice Stubičke Toplice

1. Možete li nam u nekoliko rečenica ukratko navesti ključne razvojne faze povijesti turizma u Vašoj lječilišnoj destinaciji?

Termalno vrelo u uporabi je od antičkog – rimskog doba, a prvi puta se spominje 1209. godine kao «Teplitz bey Stubisza». Početkom 19. stoljeća doživljavaju procvat. Godina 1776. bitna je jer obilježava početak balneološke tradicije u Stubičkim Toplicama. Lječilište datira od 1811. godine kada je zagrebački biskup Maksimilijan Vrhovac dao izgraditi kupališnu zgradu. Razdoblje 2010. - 2015. godine obilježio je investicijski ciklus u kojem je u potpunosti obnovljena povijesna zgrada Maksimilijana te je projekt hidroterapije i wellnesa ušao u realizaciju.

2. Koji prirodni lječilišni faktori imaju najveću vrijednost kad se radi o Vašoj lječilišnoj destinaciji (kvaliteta vode, ljekovitog blata, klima itd). Koje su komparativne prednosti Vaše lječilišne destinacije u usporedbi s europskim termama?

Prirodni lječilišni faktor Stubičkih Toplica je termalna voda čiji izvor doseže temperaturu do 69 °C. Prema analizi i balneološkoj klasifikaciji izvršenoj 1997. godine stubička voda je magnezijeva (Mg) –kalcijeva (Ca) – hidrogen karbonatna (HCO₃) – sulfatna (SO₄) hipotermna, a bitno svojstvo je i radioaktivnot od 3,16 Macheovih jedinica.

3. Koji su ključni izazovi u razvoju zdravstvenog turizma u Vašoj destinaciji?

Ključni izazovi čine prilagodbu načina pružanja zdravstveno-turističkih usluga, na primjer prilagodba raznim bolestima i radi promjena demografske slike stanovništva. Zatim, izazovi prikupljanja sredstava potrebnih za nova ulaganja, renovaciju i sl.

4. Koje razvojne potencijale prepoznajete? Koja su ključna tržišta? Gdje se Vaše lječilište vidi za 10 godina, u odnosu na europsku konkurenciju?

Naši korisnici prepoznaju Toplice kao mjesto zdravlja, ljepote, vitalnosti i gostoljubivosti. Važno je da se zadovolje potrebe korisnika, da se pruži kvalitetna usluga, da se kreativno i inovativno razmišlja prema budućnosti. Usluge se u bolnici pružaju privatnim korisnicima i turistima, te je sklopljen ugovor s HZZO-om. Bolnica želi postati vodeći rehabilitacijski centar za posljedice traumatologije, ortopedije te neuroloških oboljenja ne samo na području Krapinsko-zagorske županije, grada Zagreba već i šire.

5. Koje programe razvijate za lokalno stanovništvo?

Wellness oazu (nekoliko wellness paketa), programi fitnessa, razne medicinske usluge, dvoranu za fizikalnu terapiju.

6. Koja Vam je struktura gostiju? Možete li nam dostaviti podatke o dolascima i noćenjima za zadnjih 10 godina?

Najviše stranih gostiju dolazi iz Njemačke, Slovenije, Austrije, Poljske...

7. Hrvatskim lječilištima su dostupna velika sredstva za revitalizaciju lječilišnih kompleksa iz EU fondova. Možete li nam ukratko navesti buduće razvojne planove i načine financiranja?

Načini financiranja su vlastiti prihodi (npr. prodaja slobodnih kapaciteta, prodaja usluga), sredstva od Hrvatskog zavoda za javno zdravstvo, Ministarstvo zdravstva. Budući planovi su investicijska ulaganja, novi smještajni objekti, uređenje vanjskog bazena kako bi se mogli proširiti na europsko tržište, ali i djelovati za dobrobit cijele zajednice.

8. Jeste li upoznati s aktivnostima Europske udruge povijesnih termalnih gradova (EHTTA) i Europske rute termalnih gradova, u kojima sudjeluju i Daruvarske toplice, Lipik i Varaždinske toplice? Na koji način međunarodno umrežavanje može pomoći razvoju zdravstvenog turizma i većoj vidljivosti?

EHTTA je vrlo dobro osmišljen projekt povezivanja termalnih gradova. Umrežavanjem se svakako mogu postići bolji rezultati na međunarodnom tržištu, razvoj kreativnih proizvoda i usluga, stvaranje poznanstva i partnerstva...

9. Imate li dodatnih komentara i sugestija?

Ne

Prilog 3.: Intervju s K.H., direktoricom Turističke zajednice Srce Zagorja

1. Možete li nam u nekoliko rečenica ukratko navesti ključne razvojne faze povijesti turizma u Vašoj lječilišnoj destinaciji?

Ključno za razvoj Krapinskih Toplica kao lječilišta bila je izgradnja triju bolnica. Specijalna bolnica za medicinsku rehabilitaciju Kapinske Toplice izgrađena je u Badlovo doba, a 1956. godine utemeljena je kao bolnički odjel za ortopedsku rehabilitaciju i reumatske bolesti. Specijalna bolnica za kardiologiju i kardiovaskularnu kirurgiju „Magdalena“ utemeljena je 1996. godine, a Specijalna bolnica za ortopediju i traumatologiju „Akromion“ utemeljena je 2008. godine. Osim Tih triju bolnica u Krapinskim Toplicama djeluje i Poliklinika za internu medicinu „Vita“ koja je utemeljena 2006. godine.

2. Koji prirodni lječilišni faktori imaju najveću vrijednost kad se radi o Vašoj lječilišnoj destinaciji (kvaliteta vode, ljekovitog blata, klima itd). Koje su komparativne prednosti Vaše lječilišne destinacije u usporedbi s europskim termama?

Prirodni lječilišni faktor koji ima najveću vrijednost definitivno je termomineralna voda zbog koje su se i razvile Krapinske Toplice kao lječilišna destinacija. Tome možemo pridodati još i čist zrak, blagu klimu i velik broj sunčanih dana u godini koji su pogodni za privlačenje gostiju u našu destinaciju, a čiji je motiv očuvanje duševnog i tjelesnog zdravlja.

3. Koji su ključni izazovi u razvoju zdravstvenog turizma u Vašoj destinaciji?

Ključni izazovi u razvoju zdravstvenog turizma su nedovoljna sredstva za promociju, premali interes ostalih dionika, odnosno manjak interesa i sinergije domaćih turističkih agencija. Fali i postavljanje jasne vizije, misije i ciljeva što se tiče zdravstvenog turizma u samoj destinaciji.

4. Koje razvojne potencijale prepoznajete? Koja su ključna tržišta? Gdje se Vaše lječilište vidi za 10 godina, u odnosu na europsku konkurenciju?

Inovacija postojeće ponude, konkurentne cijene, proširenje broja usluga. velik broj prirodnih čimbenika, investiranje u renovaciju postojećih objekata... Zdravstveno tržište se u posljednjih nekoliko godina, a ponajviše od pojave pandemije COVID-19 znatno proširilo, jer rastu i prihodi od ove vrste turizma.

5. Koje programe razvijate za lokalno stanovništvo?

Festival BadlFest koji je dobio ime po Jakobu Badlu, utemeljitelju zdravstvenog turizma Krapinskih Toplica. Rekreativna biciklijada pod nazivom „Kukurijada“. Treking sportske utrke poput „Mala Armenia Trekk“ i „Zagorje Trekk“ čiji je cilj promocija turizma zdravog života. „Skok u jesen“ je manifestacija u organizaciji Bedekovčanske udruge mladih, Općine Bedekovčina i Zagorske lige protiv raka.

6. Koja Vam je struktura gostiju? Možete li nam dostaviti podatke o dolascima i noćenjima za zadnjih 10 godina?

Država	Udio dolazaka	Usporedba dolazaka	udio	Udio noćenja	Usporedba noćenja	udio
Hrvatska	63,73%	63,36%		73,67%	70,86%	
Njemačka	6,67%	4,23%		5,31%	4,01%	
Poljska	10,34%	4,84%		4,43%	2,09%	
Slovenija	3,42%	7,54%		3,52%	5,99%	
Češka	5,63%	2,66%		2,75%	1,18%	
BiH	1,44%	2,34%		1,55%	2,36%	
Austrija	1,78%	3,09%		1,34%	2,16%	
Mađarska	0,64%	0,55%		1,11%	0,32%	
Italija	0,70%	1,34%		0,98%	1,38%	
Nizozemska	0,79%	1,07%		0,79%	0,93%	
Srbija	0,51%	1,01%		0,66%	0,96%	
Švedska	0,38%	0,48%		0,17%	0,35%	
Strani turisti:	36,27%	36,64%		26,33%	29,14%	
Domaći turisti:	63,73%	63,36%		73,67%	70,86%	
UKUPNO:	100,00%	100,00%		100,00%	100,00%	

Objekt lokacija Grad /Općina	Turist država Domaći/ Strani	Broj noćenja 2020.	Broj noćenja 2019.	Broj noćenja Indeks	Broj dolazaka 2020.	Broj dolazaka 2019.	Broj dolazaka Indeks
Bedekovčina	Domaći	1.254	1.754	71,49	373	389	95,89
	Strani	33	426	7,75	23	82	28,05
Krapinske Toplice	Domaći	25.332	40.946	61,87	7.797	12.303	63,37
	Strani	6.132	12.200	50,26	3.105	5.578	55,67
Pregrada	Domaći	339	234	144,87	20	125	16,00
	Strani	392	121	323,97	24	98	24,49
Sveti Križ Začretje	Domaći	1.037	1.359	76,31	295	515	57,28
	Strani	1.320	3.932	33,57	822	1.302	63,13
Zabok	Domaći	1.205	661	182,30	721	483	149,28
	Strani	1.916	1.492	128,42	1.248	924	135,06
Ukupno		38.960	63.125	61,72	14.428	21.799	66,19

Ovi podaci dostupni su na linku:

http://www.srcezagorja.com/sites/default/files/2021-03/izvršenje_programa_rada_za_2020._godinu.pdf

7. Hrvatskim lječilištima su dostupna velika sredstva za revitalizaciju lječilišnih kompleksa iz EU fondova. Možete li nam ukratko navesti buduće razvojne planove i načine financiranja?

Načini ostvarivanja sredstava većinom su od strane Županije, ali i od EU projekata i fondova, odnosno javljanje na natječaje.

8. Jeste li upoznati s aktivnostima Europske udruge povijesnih termalnih gradova (EHTTA) i Europske rute termalnih gradova, u kojima sudjeluju i Daruvarske toplice, Lipik i Varaždinske toplice? Na koji način međunarodno umrežavanje može pomoći razvoju zdravstvenog turizma i većoj vidljivosti?

Klasterima, umrežavanjem općenito radi postizanja bolje konkurentnosti, to postaje sve veći trend u turizmu a glavni ciljevi su da se unaprijedi socijalna i društvena dobrobit lokalnog stanovništva i poboljša kvaliteta života u destinaciji.

9. Imate li dodatnih komentara i sugestija?

Ne.

SAŽETAK

Ovaj diplomski rad bavi se europskim primjerima dobre prakse razvoja zdravstvenog turizma, hrvatskim povijesnim lječilištima i njihovim razvojnim perspektivama. Svrha rada je kroz prikaz razvoja hrvatskih povijesnih lječilišta i usporedbu s europskim primjerima dobre prakse analizirati potencijale revitalizacije ključnih hrvatskih destinacija zdravstvenog turizma. Cilj rada je na temelju istraživanja domaće lječilišne tradicije i europskih primjera dobre prakse elaborirati razvojne perspektive i modele revitalizacije hrvatskih povijesnih lječilišta. U radu je prikazan razvoj povijesnih lječilišta temeljem konkretnih primjera te su prikazani potencijali revitalizacije lječilišta u Hrvatskoj. Definiran je i analiziran zdravstveni turizam u Europi i Hrvatskoj te je elaboriran njegov povijesni razvoj, terminologija, oblici i prirodni ljekoviti činitelji. Kroz studiju slučaja obrađene su Stubičke Toplice i Krapinske Toplice, te su analizirani intervjui s predstavnicima ključnih dionika ovih destinacija. Provedeno istraživanje ukazano je velik razvojni potencijal Stubičkih i Krapinskih Toplica, ukoliko se realiziraju potrebne investicije i stvore institucionalni preduvjeti za održivi razvoj zdravstvenog turizma.

Ključne riječi: zdravstveni turizam, povijesna lječilišta, prirodni ljekoviti činitelji, termalni izvori, lječilišni turizam

SUMMARY

This final thesis deals with European examples of good practice, Croatian historical spas and their development perspectives. The purpose of the paper is to analyze the potential of key health tourism destinations through a presentation of the development of Croatian historical spas and a comparison with European examples of case studies. The aim of the paper is to elaborate development perspectives and revitalization models of Croatian historical health resorts based on the research of the domestic spa tradition and European examples of good practice. The paper presents the development of historical health resorts based on real examples and shows the potential of revitalization of health resorts in Croatia. Health tourism in Europe and Croatia is defined and analyzed, and its historical development, terminology, forms and natural healing factors are explained. Stubičke Toplice and Krapinske Toplice were covered through a case study, and interviews with key stakeholders of these destinations were analyzed. Stubičke and Krapinske Toplice are very similar in their development because they are both located in continental Croatia and close to each other.

Keywords: health tourism, historical spas, natural healing factors, thermal springs, spa tourism